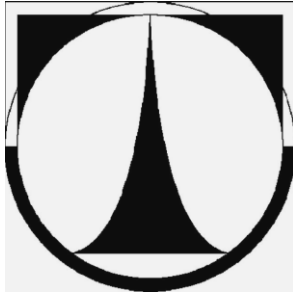

TECHNICKÁ UNIVERZITA LIBEREC

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Katedra filosofie

Význam křesťanských Vánoc pro současné děti
Diplomová práce

Liberec
2010

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie
Studijní program: Magisterský
Studijní obor (kombinace) Občanská výchova – Český jazyk

**VÝZNAM KŘESŤANSKÝCH VÁNOC PRO
SOUČASNÉ DĚTI**
**THE IMPORTANCE OF CHRISTIAN FOR
PRESENT CHILDREN**

Diplomová práce: 2009–FP–KFL–178. J.J.vz.

Autor:
Pavla BENDO VÁ

Podpis:

Adresa:
Mírov 11
789 01 Mírov

Vedoucí práce: IC.Lic. Michal Podzimek, Th.D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	Příloh
69	16	0	0	25	1

V Liberci dne:

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce.

Datum

Podpis

Poděkování

Děkuji všem, bez nichž bych asi nikdy svoji práci nedokončila. Velký dík náleží hlavně mému vedoucímu práce panu IC.Lic. Michalu Podzimkovi Th.D. A to především za podnětné rady, inspiraci, konzultace a zapůjčenou literaturu.

Dále bych chtěla poděkovat paní Mgr. Pokorné ze ZŠ Liberecká v Jablonci nad Nisou za pomoc a zapůjčené materiály.

V neposlední řadě přispěla k mojí duševní pohodě moje rodina, která mě podporovala z Moravy, můj trpělivý partner a přátelé.

Anotace

Cílem této diplomové práce je analýza slavení Vánoc v současné populaci dětí prvního a druhého stupně ZŠ. V teoretické části je shrnuta geneze křesťanských Vánoc až po kult jejich slavení v současnosti.

Praktická část je věnována samotnému průzkumu mezi žáky ZŠ. Pro zajímavost je uvedeno také srovnání slavení svátků na Moravě a v Čechách. V závěru je pak uvedeno, zda-li je křesťanská vánoční zvěst v současném způsobu slavení stále nějakým způsobem přítomna.

Klíčová slova: Geneze vánoc, asimilované prvky, průzkum, současné slavení Vánoc, přítomnost křesťanství

Annotation

The aim of this thesis is the analysis of celebrating Christmas among the today's population of children at primary and basic schools. The theoretical part involves the process of celebrating Christmas from the genesis of the Christian Christmas to the cult of celebrating Christmas nowadays.

The practical part applies the research among the pupils at primary and basic schools. The comparison of celebrating Christmas in the Bohemia and in the Moravia is included as well.

The conclusion refers to the involvement of the Christian message of Christmas in the contemporary style of celebrating Christmas.

Key words: genesis of Christmas, assimilated elements, research, celebrating Christmas nowadays, involvement of Christianity

Annotation

Das Ziel dieser Diplomarbeit ist die Analyse der Weihnachtsfeier in der heutigen Kinderpopulation der ersten und zweiten Stufe der Grundschule.

In dem Theoretischen Abteil ist die Genese der christlichen Weihnachten bis zum Kult der Weihnachtsfeier in der Gegenwart zusammengefasst.

Das praktische Abteil ist der Grundschülerumfrage gewidmet. Interessanterweise ist auch der Vergleich der Feier in Mähren und Böhmen gebracht.

Zum Schluss ist dann erwähnt, ob die christliche Weihnachtsnachricht auch in der heutigen Feier irgendwie da ist.

Schlüsselwörter: die Genese der Weihnachten, die Elemente, die Umfrage, die heutige Weihnachtsfeier, das Christentum.

OBSAH

TEORETICKÁ ČÁST	10
1 GENEZE VÁNOC	10
2 VÝVOJ VÁNOC	12
3 POJETÍ VÁNOC V HISTORII	14
3.1 Lidové pojetí	14
3.2 Křesťanské pojetí	16
3.2.1 Liturgie Vánoc	17
3.3 Měšťanské pojetí	19
4 SYMBOLY VÁNOC OD POČÁTKU K DNEŠKU	21
4.1 Když se řekne „Vánoce“	22
4.2 Betlém	24
4.3 Ježíšek	26
4.4 Vánoční stromeček	28
4.5 Koleda	30
4.6 Dárky	33
4.7 Kapr	34
5 SVĚTCI VÁNOČNÍHO ČASU	38
5.1 Svatý Martin (11. listopadu)	38
5.2 Svatá Barbora (4. prosince)	38
5.3 Svatý Mikuláš (6. prosince)	39
5.4 Svatá Lucie (13. prosince)	40
6 PŘEDVÁNOČNÍ ČAS	41
6.1 Adventní kalendář	42
6.2 Adventní věneček	43
6.3 Půst	43
6.4 Svátky	44
VÝZKUMNÁ ČÁST	45
7 POPIS VÝZKUMNÉ PRÁCE	45
7.1 Zkoumaná skutečnost	45
7.2 Pracovní předpoklady a cíl výzkumu	46
N	46
7.3 Výzkumné metody	47
7.4 Metodika průzkumu	48
8 VÝSLEDKY PRŮZKUMU	50
8.1 Grafy a komentáře k výsledkům	50
8.2 Srovnání výsledků v libereckém a olomouckém kraji	66
8.3 Srovnání výsledků z 1. a 2. stupně	67
8.4 Závěrečné vyhodnocení výsledků průzkumu	68

Úvod

Díky neustálému pokroku společnosti a vývoji lidstva se objevují neustále nové názory na styl života a tedy i na to, jak trávit společný čas. Vánoce jsou období, kdy by lidé měli být spolu a této pospolitosti si vážit.

Svátky prošly od svého počátku velkými změnami. Některé tradice se udržely již od geneze Vánoc. Postupně se pak asimilovaly nejrůznější lidové prvky z mnoha oblastí. Současná doba lidem neustále nabízí nové tradice a nové vánoční symboly. A to nejen ve způsobu slavení, ale i chápání těchto svátků. Společnost má velký vliv na to, jak lidé tráví tyto dny v roce, které jsou spojené s biblickým příběhem o narození Ježíše Krista.

Česká republika patří mezi nejvíce ateistické země, věřící lidé jsou zde v menšině. I přesto ale společnost právě v tomto období uvěří vánočnímu příběhu o narození Jezulátka a oslavuje ho. V ulicích se objevují betlémy a někteří lidé zavítají do kostela na mši, aby si příběh znovu poslechli. Děti napjatě čekají, až na Štědrý den přijde Ježíšek s nadílkou a dodrží pŮst, aby viděli zlaté prasátko.

I přes nesporný pokrok doby si Vánoce v českých rodinách udrželi místo jedněch z nejvíce slavených svátků. Je to právě ta doba, na kterou se děti ve školním věku těší a netrpělivě očekávají její příchod.

Cíle této práce bylo zjistit, jak současné děti vnímají Vánoce, které lze považovat za jedny z největších křesťanských svátků. Vždyť právě v tuto dobu se vypráví příběh o narození Spasitele.

Výzkumná část je proto věnovaná problematice vnímání Vánoc a tomu, zda je křesťanské poselství stále přítomno ve způsobu slavení nebo zda se vánoční svátky staly pouze komerční záležitostí.

TEORETICKÁ ČÁST

1 GENEZE VÁNOC

„Křesťanská myšlenka posvátného zrození vychází z předkřesťanských projevů určité obřadnosti a lidových zvyků.“¹

Kde se ale vzal onen podnět, který způsobil vznik svátku? Nabízí se otázka propojení s mýtem. S mýtem o počátku světa. Dle mýtu se každý rok tvoří svět znovu. Je ale těžké posoudit, zda mýtus předcházet svátku nebo naopak.

Svátky jsou spjaty s časem. Stejně tak i mýtus. Ernst Cassirer, známý německo-americký filosof uvádí, že: „V mýtickém myšlení se prostor a čas nikdy nechápu jako prázdné formy. Chápu se jako velké a tajemné síly, kterými se všechny věci řídí, které ovládají a určují náš život.“²

Svátek i mýtus jsou tedy spojeny s proměnami v přírodě, které se každý rok pravidelně opakují. Jedná se například o roční období, slunovrat nebo rovnodennost.

Mýtus nebo svátek tak mají nádech věčnosti, nikdy nekončí, stejně jako pravidelné cykly v přírodě. Jak uvádí Václav Florenc, i přes tento charakter věčnosti, tak člověk svátky, konkrétně tedy Vánoce, prožívá v aktuálním čase, jakoby se narození Ježíše právě událo, což se opakuje každý rok. Příklad najdeme i v koledách: Narodil se Kristus Pán, veselme se....

„Vánoce se v historické perspektivě jeví jako kulturní jev, v němž se zrcadlí duchovní představy jednotlivých historických epoch s dobovými obyčejí, obřady a uměleckými projevy. Svými kořeny směřují k prvotním pohanským svátkům

¹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

² CASSIRER, Ernst. *Esej o člověku*. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1977. 386 s.

zimního slunovratu...“³

Prvotním znakem těchto svátku je kolektivní charakter. Vánoce byly vždy záležitostí společenskou. Zůstává tedy fakt, že pro svátek je nutná existence kultury ve společnosti.

Společnost slavila svátky mimo jiné také proto, že měly přinést zdar v hospodaření a ve společenském životě. Tato představa zůstala dodnes, i přes spojení lidových svátků s křesťanstvím.

Díky křesťanství se lidové obřady spojily s církevními a svátky tak nabyly na vážnosti. Později pak částečně vymizely obřady a více se projevil zábavní charakter. Vše dříve posvátné se změnilo ve světské. Svátky tak plnily hlavně společenskou funkci. Měly působit morálně a vyzývat k soudržnosti.

Pravdou je, že Vánoce společnost vždy spojily, protože přinášejí nějaký společný zážitek nebo požitek, který se vymyká běžnému všednímu životu. Od tohoto života nejsou Vánoce nijak izolovány. Svým způsobem je tento svátek trvalou součástí běžného života, ale tento život v danou dobu zintenzivní.

³ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

2 VÝVOJ VÁNOC

Jak uvádí Václav Florenc, u vzniku vánočních svátků můžeme sledovat 3 vrstvy. A sice lidové pojetí Vánoc spojené s pohanskými zvyky a tradicemi přejatými z jiných kultur. Druhá vrstva Vánoc je pak bezprostředně spojená s křesťanstvím. Zde se rozvinul příběh o narození Ježíše Krista a s tím spojená následná oslava tohoto zrodu. Postupně se první i druhá vrstva navzájem propojily a biblický příběh o Kristovi se spojil s pohanskými mýty, které jsem již zmiňovala.

Společnost si tyto dvě vrstvy propojila také proto, že církve ustanovila narození Ježíše v čase, který se shoduje se zimním slunovratem. Václav Florenc uvádí: „...zimní slunovrat i narození Spasitele vyjadřuje vědomí o věčném vítězství života nad smrtí, světla nad tmou...“⁴

A konečně třetí vrstvou při vzniku a vývoji Vánoc je měšťanská společnost a její chápání vánočních svátků. Pro tuto dobu je typické zesvětštění Vánoc, odklon od církve a křesťanských oslav. Na celém tomto pojetí se ve velké míře podílela různá reformační hnutí, průmyslová revoluce, atd.

Industrializace zmírnila vliv přírody na člověka a také vliv církve. Rozvinula se obchodní stránka, Vánoce se vyvíjely dnešním směrem. Vznikla reklama spojená s těmito svátky, nakupování vánočních dárků a celkový vánoční shon tak, jak jej už dnes známe v daleko větší míře. Už tehdy byla určitá společenská prestiž spojena s množstvím dárků, výzdobou, atd. Z Vánoc se staly svátky bez víry a mnohdy i bez vědomí původního účelu.

⁴ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

Pozitivním přínosem tohoto druhu slavení Vánoc je přesunutí oslav a tradic do užšího rodinného kruhu a touha po pospolitosti příbuzenstva alespoň v tuto dobu. Tato tradice se pak stala evropským kulturním jevem, který trvá až do současné doby.

Symbolem Vánoc se stal vánoční stromek a všechny tyto prvky začaly pronikat i do české poezie, výtvarného umění nebo hudby. Spojuje se tak vysoká kultura s lidovou.

3 POJETÍ VÁNOC V HISTORII

3.1 Lidové pojetí

V knize *Vánoce v české kultuře* se uvádí, že v tomto pojetí došlo k syntéze předkřesťanského kultu uctívání slunce a různých obřadů a magií, které měly zajistit úrodné hospodářství. Tento kult vycházel také z římských saturnálií. Pod tímto pojmem si můžeme představit římské slavnosti na počest boha Saturna nebo-li také zimního slunovratu. I přes obrovskou spletitost vývoje vánočních svátků některé z těchto obyčejů a obřadů přežily až do současné doby. Každopádně po celou dobu vývoje Vánoc se prolíná posvátné se světským a duchovní s hmotným.

V lidovém pojetí byly veškeré oslavy spjaty se zemědělskými pracemi. Ty se řídily určitým ročním cyklem a stejně tak potom i svátky. Důležité byly proměny v přírodě, které se s pevnou pravidelností opakovaly každý rok.

Převážná část společnosti neví, že řada vánočních tradic vychází z obyčejů doby předkřesťanské, a to zejména z keltské kultury. Tedy z doby, kdy na našem území vládl tento kmen a druidové přinášeli bohům oběti.

Z této kultury se do dnešní doby dochovala tradice například zlatého prasátka, magie jmelí, pálení purpury nebo připravování obřadního pečiva.

Keltové slavili zimní slunovrat, kdy slunce vyhraje nad zimou, což lze chápat i jako vítězství života, vítězství přírody nad krutou zimou. Valburga Vavřincová uvádí, že tato oslava připadala dle Keltů na 21. prosince a v tento den zapalovali ve svých obydlích oheň, který měl posvátnou funkci (což se v některých zemích dochovalo dodnes). Tento oheň pak u nich planul po 12 dní, kdy měl vyčistit obydlí od nemoci. Z doby této kultury nám zůstalo i rozkrajování jablka, což je vánoční tradicí dodnes.

Hlavním tématem předkřesťanského slavení Vánoc byl tedy zimní slunovrat. Je to jeden z nejstarších náboženských kultů nejen u Keltů, ale i u Babyloňanů, Egyptanů nebo Římanů.

Odborníci se v publikaci Liturgický rok zmiňují, že právě ve starověkém Římě se slavily tzv. saturnálie, kdy se uctíval bůh Saturnus. Jeho časem byl prosinec. V této době musely ustát spory a dokonce i otroci prožívali tento svátek v domě svého pána jako svobodní římské občany. Přátelům a známým se dávaly dárky v podobě koláčků a svíček. Zde můžeme vidět prapůvod současného zvyku obdarovávání dárky.

Když v Římě zvítězilo křesťanství, občany se tohoto svátku odmítali vzdát, a tak se saturnálie staly jedním ze zdrojů oslav dne narození Ježíše.

„O slunci jsou zmínky i ve Starém zákoně. V Bibli je popisován východ a západ slunce, jeho žár a vliv na dozrávání úrody. Slunce však nebylo božstvem, ale jednou z věcí, které Bůh stvořil. U proroka Malachiáše byl Mesiáš nazván sluncem spravedlnosti, jehož paprsky přinesou ozdravení. V Novém zákoně, Matoušově evangeliu, se píše, že spravedliví se budou skvíti v království nebeském jako slunce. Pohasnutí slunce má významnou úlohu v apokalyptické vizi svatého Jana Evangelisty.“⁵

⁵ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8

3.2 Křesťanské pojetí

Vánoce jsou poměrně mladým křesťanským svátkem. Vavřincová ve svých studiích píše, že podle dochovaných pramenů se Vánoce poprvé slavily v Římě a sice 25. prosince roku 336. Tyto oslavy dne, kdy se Kristus narodil, měly rozvinout obsah velikonočních svátků, tedy zmrtvýchvstání Ježíše.

Adam Adolf uvádí, že badatelé vynaložili téměř sto let pátrání, aby objasnili důvod vzniku vánočních svátků.

"Podle nábožensko-dějinné hypotézy přišel impulz k tomuto svátku z pohanské oslavy nepřemožitelného boha Slunce, kterou zavedl pro celou říši římský císař Aurelián roku 274 na počest syrského boha Slunce a ustanovil jej na den zimního slunovratu, tj. 25 prosince. Podle císařova záměru měla tato oslava pomoci držet jeho obrovskou říši pohromadě a upevňovat ji."⁶

Křesťanská církev na tento čin reagovala tak, že ustanovila na tentýž den oslavu Ježíšova narození.

Křesťanství změnilo pohled člověka na svět, ale staré návyky úplně nevytizely. Václav Florenc uvádí, že před vznikem církevního kalendáře se lidé řídili tzv. selským kalendářem, jehož princip spočíval v pravidelných přírodních cyklech. Církev se zpočátku snažila tyto staré zvyky převrstvit. Dalším krokem tedy bylo spojení v součást křesťanských oslav. Spousta církevních svátků vznikla právě ze snahy obměnit staré pohanské slavnosti oslavami biblických událostí.

V knize Liturgický rok je uvedeno, že křesťanský duchovní Dionýsus Exiguus v první polovině 6. století vypracoval nový letopočet, který vycházel právě z události narození Spasitele. Tento nový církevní rok byl souhrnem nejrůznějších křesťanských svátků po celý rok. Vánoční svátky zahrnovaly předvánoční a vánoční období spojené s nejrůznějšími liturgickými obřady. Ty se spojily se starými lidovými obyčejí ze starých dob. Ve většině zemí je začátek zimy spjat

⁶ ADAM, Adolf. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 1998.

se svátkem sv. Martina, což je 11.listopadu. V západním světě pak končí zpravidla na den Křtu Páně, který se slaví neděli po svátku sv. Tří králů. Ve spoustě rodin ale lidové Vánoce končí až 2. února na svátek Hromnic. Na východě Evropy vánoční oslavy uzavírá den 6.ledna, o slavnosti Zjevení Páně. Tento den je známý také pod jménem Epitafie.

3.2.1 Liturgie Vánoc

Z knihy Liturgický rok se můžeme dozvědět, že slovo liturgie zahrnuje křesťanský bohoslužebný řád. Vychází z římské křesťanské tradice. Pravidla pro bohoslužbu se nazývají ritus (rituál), určen místem (liturgický prostor), časem a osobou (obřadník), které mohou daný obřad vykonávat. Dále jsou přesně stanovena pravidla o potřebném oblečení (liturgické roucho), náčiní a vybavení, o postupu bohoslužby, o textech, zpěvu, hudbě, atd. Tato pravidla nebyla vždy stejná, měnila se postupem času a byla upravována.

Různé encyklopedie uvádí, že křesťanská liturgie se dělí do dvou hlavních skupin:

- Bohoslužba, která obsahuje modlitby, zpěvy a čtení
- Eucharistická bohoslužba, v západní liturgii také jinak nazývaná mše. Tuto bohoslužbu může sloužit jen zvlášť pověřená duchovní osoba (kněz nebo biskup).

Studiu a dějinám liturgie se věnuje odvětví teologie, kterému se říká liturgika.

Adolf Adam uvádí, že o Vánocích může každý kněz sloužit celkem 3 mše. Jedná se o mši půlnoční (missa in nocte), mši pastýřskou (missa in aurora) a mši velkou (missa in die).

"Mystickové středověku v těchto mších viděli odkaz na trojí narození Páně. První a nejvyšší je to, že nebeský Otec plodí svého jednorozeného Syna v božské podstatě, a přece v rozlišení osoby. Druhé narození, jež máme na mysli dnes, je z mateřské plodnosti, které se Marii dostává v pravé čistotě panenské nevinnosti. Třetí narození spočívá v tom, že se Bůh z milosti a lásky rodí v dobré duši po všechny dny a v každé hodině pravým a duchovním způsobem. Tato tři narození se dnes oslavují třemi svatými mšemi."⁷

Při popisu jednotlivých liturgických obřadů budeme vycházet z článků uvedených v publikaci Liturgický rok (Historický vývoj a současná praxe).

Půlnoční mše je zpravidla poselstvím o Kristově narození v Betlémě. Tato mše bývá zakončena zpěvem, který obsahuje i známý hymnus Gloria:

*"Sláva na výsostech Bohu
a na zemi pokoj - lidem dobrá vůle."*⁸

Pastýřská mše vychází z evangelia a mluví o setkání pastýřů s dítětem v Betlémě. Je zde jasná symbolika světla (je hlavním motivem mše) spjatá s příchodem Spasitele. Můžeme zde vidět náznak toho, že do té doby chodili lidé v temnotách a najednou uviděli veliké světlo, které oznamovalo narození dítěte a spasení.

⁷ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8

⁸ Dostupné z: <http://www.jahni.cz> [online]. [Cit. dne 28. 12. 2009].

Velká mše vypráví o tajemství vtělení, inkarnace. Bůh se zjevil v Kristu, který byl odrazem jeho božské moci. Ježíš přišel, aby vykonal očistu od lidských hříchů a poté zasedl po Boží pravici.

Zpočátku se slavilo zejména Ježíšovo vzkříšení a později, postupným vývojem, i jeho narození. Z evangelií se totiž nedá vyčíst, kdy přesně se Ježíš narodil. Jisté je jen to, že to bylo v noci.

„I položila syna svého prvorozeného a obvinula jej plénkami a položila ho v jeslích, poněvadž neměli místa v hospodě.“⁹

Církev vycházela z římských saturnálií a svátek Narození Páně stanovila na 25. prosince. Vytvořila si také svůj posvátný obraz Vánoc, který představuje dítě v jeslích s matkou, oba jsou pak uctíváni. Tento obraz byl ještě podporován uměním (malířství, hudba, literatura, atd.)

Ve středověku díky křesťanství došlo ke genezi jesliček, betlémů a vánočních her. Lidové vrstvy přilákal tento svátek svou nádherou vyzdobeného vánočního chrámu se světly a vznešenou hudbou. Tato atmosféra přežila několik staletí až dodnes a Vánoce se staly nejvíce slaveným svátkem roku.

3.3 Měšťanské pojetí

Toto pojetí se vyznačuje tím, že Vánoce se staly více světskými. Badatelé tvrdí, že podnět ke všemu dal nový způsob života, industrializace a nastupující a sílící kapitalismus. Toto pojetí se odvrací od pohanského základu svátku a zčásti i od křesťanství. Naopak důležitou se nově stala obchodní stránka svátků, honba za společenskou prestiží. Nově postavené továrny začaly

⁹ Lukáš 2, 1-14

vyrábět vánoční dárky a reklama využívala stále více lidských emocí, které jsou tímto na Vánoce ještě více podněcovány.

Do popředí se zde dostává také kýč a marnotratnost. Tímto vším se ještě více prohlubuje propast mezi bohatou a chudší vrstvou obyvatelstva. Tyto jevy se bohužel udržely i do dnešní doby. Předvánoční doba se tak úplně nesmyslně stává u mnohých dobou chaosu a vypjatých nervů. Původní podstata Vánoc bývá tak často zastíněna tímto shonem a nakupováním.

Vánoční svátky se přesunuly do rodinného kruhu. Zhruba od 17. století se toto pojetí stalo určitým kulturním jevem, jak ve své knize píše Václav Florenc.

V době industriální civilizace se symbolem Vánoc stal mimo jiné nově ozdobený stromek. Do českého prostředí se tento jev dostal vlivem německého obyvatelstva, a to až po 1. světové válce. Zpočátku jen do měšťanských rodin a později i do dělnických vrstev.

Obsáhlá literatura, která se zabývá problematikou Vánoc se zmiňuje o prvku, který nasvědčoval, že Vánoce jsou na dosah. Tím bylo už v 19. století konání vánočních trhů. V té době se společnost pustila do nakupování a sledování, co trh nabízí. Sortiment zboží byl už samozřejmě zaměřen konkrétně na vánoční svátky. Prodávalo se už v době adventu, a proto existovaly figurky Mikulášů, čertů a samozřejmě hračky.

Obraz Vánoc z této doby představuje nazdobený vánoční stromek, pod ním uložené dárky a rodina shromážděná kolem.

Pozitivním prvkem se stala vánoční dobročinnost a pomoc chudým a nemocným. Různé dobročinné organizace pořádaly mikulášské slavnosti, zábavy a nadílky, které byly propagovány tiskem a dostávaly se do povědomí společnosti. Charitativní vánoční tradice fungují i v současné době. Příkladem za vše můžou být například 4 koncerty, které se konají vždy v podvečer adventní neděle. Jsou vysílány Českou televizí, což přispívá k propagaci celé akce, která se tak spíše dostane do povědomí širší společnosti.

4 SYMBOLY VÁNOC OD POČÁTKU K DNEŠKU

Co se stalo symbolem Vánoc? Co v současném člověku vyvolává ten příjemný pocit, když se řekne slovo „Vánoce“? Na co těší malé děti? Jsou to opravdu jen dárky, jak poukazuje dnešní společnost?

S Vánocemi je spojená atmosféra, kterou tvoří zvyky a symboly těchto svátků. Zde se tedy nabízí otázka: Co všechno pro nás Vánoce představují, s čím je máme spojené a bez čeho si je už nedovedeme představit? Následující kapitola je celá věnovaná právě vánočním symbolům a jejich genezi.

Vůbec prvním dokumentem, kde jsou zachyceny právě staré české zvyky a symboly Vánoc je traktát od benediktina Jana z Holešova, slavného bohoslovce doby husitské a člena benediktinského řádu, který žil v době Václava IV. Ten uvádí 7 zvyků, které sám považoval za nejdůležitější, a které měly svou tradici. Pro příklad uvádím jen některé z nich:

„Prvý zvyk, velmi počestný, že se věrní křesťané v předvečer Narození Pána našeho Ježíše Krista postí až do hvězdy, tj. až do večerní doby, kdy se již hvězda zjevuje zraku nebo by se mohla zjevit, kdyby byl jasný den.

Třetí zvyk je ten, že v předvečer narození Pána si lidé navzájem posílají štědrého večera proto, že to jest ten svátek, kdy Otec nebeský seslal všem lidem tohoto světa velký a užitečný štědrý večer. Proto si lidé na paměť a na počest onoho nebeského seslání posílají v tento večer štědrého večera, tj. příjemné a vybrané věci, a zvláště vonné, vložené mezi dvěma miskami.

Šestý zvyk je ten, že v předvečer narození Páně kněží a žáci kalendují čili koledují, chodíce po domech svých věřících...koledy znamenají někdy uctívání Krista tímto zvykem, jindy všecko to, co se dává darem při takovém koledování.

A tato poslední podoba koledování trvá až do dnešních dob, kéž by se v něm chvála Kristova neměnila v chtivost peněz!¹⁰

Ve středověku se také dodržovala tradice půstu, kdy odměnou pak bylo zlaté prasátko, zlaté tele nebo zlatý kohoutek. Václav Florenc uvádí, že dětem bylo i někdy vyhrožováno, že přijde zlatý šprech a provrtá jim břicho, aby zjistil, zda se postily. Zakazoval se také hlasitý hovor, aby nebyli rušeni mrtví, což souviselo s uctíváním jejich památky. Spousta tradic souvisela s hospodářstvím a úrodou. Například hospodyně nesměla vstát od stolu, aby po celý rok nesly slepice. Platila tu tedy víra o správně započatém roku.

S vývojem společnosti je jasné, že symbolů Vánoc přibývá. Každý zvláště i všechny společně tvoří ono kouzlo Vánoc, o kterém se v předsvátečním čase tolik mluví. Po prostudování literatury je zřejmé, že mnoho vánočních symbolů vychází také z pohanských prvků. Mnohdy se křesťanské a pohanské propojilo natolik, že badatelé se nemohou shodnout, kde má daná tradice své kořeny.

4.1 Když se řekne „Vánoce“

Za symbol Vánoc lze považovat už jen samotné označení tohoto svátku, ono slovo „Vánoce“. Už tento samotný termín probouzí v lidech určité představy, pocity a symboly. Odkud se vzalo tohle slovo a jaký je jeho původ? Téměř všechna literatura uvádí, že označení tohoto svátku vychází ze dvou základů.

„V slovanských jazycích se vyskytují většinou názvy, jež jsou přetlumočením starého latinského termínu *navitas Domini nostri Jesu Christi* (narození Pána

¹⁰ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

našeho Ježíše Krista).

Podobně francouzské Noël vychází z latinského natalis – den narození. Anglické označení Christmas se odvozuje z latinského církevního jazyka missa – mše. Tato skupina Vánoc zcela zřetelně souvisí s křesťanstvím. K starším předkřesťanským svátkům směřují jiná označení. Třeba staré nordické slovo juhla znamená ve finštině svátek...Podobný významový vývoj zjišťujeme u německého označení Vánoc Weihnachten, odvozeného od středohornoněmeckého: ze den wihen nachten (v posvátných nocích).¹¹

Zde se opět vracím k již poznamenanému. Vánoce se postupně vyvinuly ze starých pohanských zvyků, a proto i některé názvy mají svůj původ právě v předkřesťanském pojetí. Tato označení vycházejí z lidového prostředí a nezměnil je ani příchod církve.

„České slovo Vánoce projevuje zřetelnou souvislost s německým výrazem Weihnachten. Podle Františka Václava Mareše je třeba pojetí českého výrazu klást do doby, kdy ještě existovaly nosovky a jedná se tedy o předkřesťanský výraz vánocě. Toto slovo mohlo být převzato právě lidovým prostředím, a to ve významu předkřesťanských svátků podzimního slunovratu...toto pojmenování bylo už tak zakořeněno, že zůstalo součástí české slovní zásoby i poté, když Vánoce přijaly církevní podobu a význam. Původní název pohanských svátků zimního slunovratu dávných předků Čechů už asi nikdy nezjistíme.“¹²

F.V. Mareš celkem výstižně uvedl, že výraz vánocě byl celkem neprůhledný, takže povahu a obsah svátku vlastně ani nevyjadřoval.

¹¹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

¹² FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

4.2 Betlém

Dle legendy se Ježíš Kristus narodil ve chlévě v jeslích poblíž Betléma. Mezi první zobrazení této události patří freska v katakombách sv. Priscilly v Římě z první poloviny 3. století. Zobrazuje Marii a Ježíška, kterým se přišli poklonit mudrci z Východu. Marie sedí od jeslí napravo, u ní stojí pastýř a tři mudrci přicházejí zleva. U nohou dítěte stojí osel a vůl. Ukazuje se, že skupina tří mudrců patří od samého počátku patří k hlavním postavám betlémské scény.

Jiří Uhlíř ve své publikaci o betlemářství uvádí, že u počátku zobrazení narození Ježíše a jeho posunu do lidského myšlení stál sv. František z Assisi.

„Tehdy pozval italský šlechtic Giovanni di Velita Františka z Assisi, aby strávil Vánoce na jeho panství. Budoucí světec si prý přál vidět, jak právě narozený Ježíšek leží v nuzném chlévě na seně v jesličkách, a rozhodl se, že tento výjev zobrazí. Vybral si pro ni jeskyni na vrcholu skalnatého kopce u vesničky Greccio, kterou upravil jako kapli a uspořádal v ní výjev narození Páně. Sem pozval v noci 24. prosince vesničany z širého okolí. Když nastala půlnoc, rozezněly se všude zvony a kopec se míhal mnoha světly, jak si příchozí svítili na cestu pochodněmi. Když vystoupali k jeskyni, uviděli jesličky, oslíka a telátko. Při nich sloužil kněz mši a František četl úryvky z Lukášova evangelia, které jediné vypráví podrobněji o Kristově narození.“¹³

Členové františkánského řádu poté šířili vystavování jeslí v celé Evropě.

„Mnozí historikové považují za skutečný počátek betlémů 16. století a následný rozmach baroka. V této době byly jesličky působivým prostředkem náboženských slavností. Betlémy šířili hlavně členové Tovaryšstva Ježíšova. Figury u kostelů různě přemísťovali dle symbolického znázornění jednotlivých dnů. Od zvěstování Panny Marie až po příchod Tří Králů. To zvyšovalo zájem diváků a jejich stálou návštěvnost.“¹⁴

¹³ Dostupné z: <http://www.wikipedie.cz> [online]. [Cit. dne 28. 12. 2009].

¹⁴ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Dona, 1991.

Historikové zaznamenali, že u nás byly takové první jesle postavené v Praze (1562) a brzy je začala napodobovat i další města, př. Olomouc (1569) nebo Litomyšl (1580). Z církevního prostředí se tak jesličky dostávaly do světského života. V měšťanských domácnostech se objevily už v první polovině 18.st.

V 18. a zejména v 19. století dosáhly snahy po zesvětštění Kristova narození svého vrcholu. Lidový betlemář volněji nakládal s tématem Narození Páně. Umisťoval tento děj do svého blízkého nebo rodného kraje.

„Betlemářství byla nepsaná soutěž. Každý betlemář se o Vánocích chtěl pochlubit něčím novým. Ať už šlo o množství figurek, o nové vzory, o kvalitu nebo druh malování. Kdo jednou začal, maloval až do smrti. Lidé vždy zvonili od jednoho domu ke druhému a chodili se dívat na betlémy.“¹⁵

Dominantní postavení v této tvorbě má Třebíč, kde se žilo betlemářstvím již od 18. století. Betlémy se zhotovovaly tedy nejen ze dřeva, ale i z keramiky, vázané z kukuřičného listí, těstové, voskové, sádrové, ručně malované nebo papírové a tištěné.

Výběr materiálů, ze kterých se betlémy vyrábí, není tedy právě chudý. Na našem území jsou betlémy, k jejichž tvorbě autoři užili kromě hlíny i porcelánu. Ten byl ovšem vzácný.

Českou specialitou je pak sklo. Existují i betlémy uhnětené z chlebového, slaného nebo perníkového těsta. Jsou vystavěné ze slámy, z rákosu, ulité z cínu, vykované ze železa, ale vyřezané i z uhlí.

¹⁵ Uhlíř, Jiří. *Od středověkého narození k lidovým jesličkám*. Třebíč: Arca JiMfa, 1994.

4.3 Ježíšek

Ve skupině, na kterou jsem zaměřila svou diplomovou práci snad neexistuje nikdo, kdo by dne 24. prosince napjatě neočekával příchod postavičky zvané Ježíšek.

Kde se tato tradice spojená s představou Jezulátka nesoucího dárky vzala? Tento symbol sahá až do doby reformace v německých zemích v 16. století. Do té doby veškeré obdarování dětí patřilo k pravomoci sv. Mikuláše, který měl na pomoc i další tajemné bytosti.

O změnu se zasloužil velký reformátor Martin Luther (1483 – 1546). „Odpor Martina Luthera k papežské církvi zasáhl i do jeho rodinného života. Kazatel odmítal dávat svým dětem dárky o svátku sv. Mikuláše a naděloval jim je až o Štědrém dnu. Děti však odmítaly chápat ideologickou nevhodnost mikulášské nadílky. Spor prý nakonec vyřešila maminka Katharina a děti dostávaly dárky o svátku sv. Mikuláše i o Štědrém dnu.“¹⁶

Tento reformátor tak při boji za jinou církev stanovil i den 24. prosince na jeden z neočekávanějších dětských svátků.

Samotnou postavu Ježíška ale společnost zpočátku nepřijímala příliš vřele. Jak uvádí různá literatura, bylo to obtížné pro katolíky i protestanty.

Zvyk obdarovávat své blízké na Štědrý den se nejprve rozšířil po celé západní Evropě. Postava se ale vždy jmenovala jinak. V Anglii zůstal sv. Mikuláš, který ale získal přezdívku Santa Claus. Obdobně tomu bylo i v Holandsku, kde sv. Mikuláš dával dary pod přezdívkou Sinter Klaas. Na severu Německa za dětmi chodil Vánoční muž, ale na jihu se už objevuje Ježíšek a postupuje až do Rakouska.

K nám, do českých zemí, se postava Ježíška dostala zhruba v 19. století a dodnes se těší veliké oblibě.

¹⁶ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8*

Že tomu tak skutečně bylo dokazuje i ukázka od Boženy Němcové z jejího nejznámějšího díla Babička:

„Děti menší postavily se k oknu, míníce, že Jezulátko musí jíti okolo oken a že ho uslyší. „Což nevíte, že není Jezulátko ani vidět, ani slyšet?“ pravila babička. „Jezulátko sedí v nebi na světlém trůnu a posílá dárky hodným dětem po andělich, kteří je přinášejí na zlatých oblacích.“¹⁷

Pojem J/ježíšek lze vidět ze dvou úhlů. O jednom jsem se již zmiňovala. Jedná se o bytost, která obdarovává děti a dospělé. Druhý způsob chápání tohoto pojmu je ježíšek coby synonymum Štědrého dne. Typické jsou pak otázky: Co jsi dostal k ježíšku?

Existují ale rodiny, které se snaží tomuto pojmu úplně vyhnout a o Ježíškovi dětem neříkat. Děti se tak netěší na něj, ale obecně na Vánoce.

V současné době se objevil takzvaný vánoční souboj mezi Ježíškem a západním Santa Clausem. Vyskytla se otázka, zda dárky nosí český Ježíšek nebo právě komerční Santa Claus.

Pro příklad uvádím reportáž z Rádía Praha (Český rozhlas 7), která je dílem Viléma Faltýnka:

„Děťátko v jeslích s pastýři a padající hvězdou, koledy, svíčky, stromeček s ozdobami a dárečky, kapr, cukroví, půlnoční mše, obrázky zasněžených vesnic od Josefa Lady... Ze všech těchto českých vánočních symbolů je i v současnosti tím patrně nejcharakterističtější ozdobený a osvětlený zelený jehličnatý strom, pod nímž leží dárky a kolem něhož se v jedinečný večer v roce shromáždí rodina. Kdo tam ale ty dárky dal? zeptá se v brzy každé dítě? Ježíšek, odpovídá český rodič. Nebo Santa Claus, který se směje z reklamních ploch a z televize? Nahrazuje západní tradice českou?

Podle socioložky Jiřiny Šiklové je třeba být na Santa Clause opatrný, protože českého Ježíška ohrožuje.

"Ano, ohrožuje, protože Santa Claus je kšeft, je to import a já si myslím, že

¹⁷ NĚMCOVÁ, Božena. *Babička*. Český Těšín : Agave, 2002. 214 s. ISBN 80-86160-67-X

český Ježíšek jest tradice. Dlouhá, táhnoucí se přes staletí, protože dřív lidi oslavovali celé Vánoce jako duchovní záležitost a k tomu patřila rodina, jesličky, betlémy."

Právě kvůli duchovnímu rázu křesťanských Vánoc a prvku tajemství obsaženému v nadělováním Ježíškovi se ocitá domácí postava vedle konkrétnějších kolegů ze zahraničí v ohrožení. Už v 50. letech 20. století se měl pod vlivem komunistické proruské propagandy do popředí dostat ruský Děda Mráz s červeným kabátem a čepicí a bílým plnovousem. Podle Šiklové tento vliv nebyl tak nebezpečný jako dnešní komerční propagace Santa Clause.

"Já se domnívám, že je to bohužel s tím Santa Clausem horší, protože Santa Claus je víc spojen s obchodem, než to bylo tehdy. Navíc tehdejší režim, ten vnucený sovětský, komunistický, to jsme brali jako něco vnuceného, a proto jsme doma tajně slavili Ježíška." ¹⁸

4.4 Vánoční stromeček

Jak jsem se již zmiňovala, tak už v pohanském chápání svátků bylo zvykem zdobit domácnost zelenými větvemi ze stromů jehličnanů.

Odborná literatura uvádí, že podle legendy tento zvyk vzešel od opata Kolumbána z Luxeuilu a Bobbia, který žil v 6. století na dvoře pohanského krále a patřil mezi nejslavnější poutníky raného středověku.

„O svátku Narození Páně slavili zimní slunovrat a Kolumbánovým snahám přiblížit jim pravý význam vánočních dnů věnovali jenom malou pozornost. Na svátek Spasitelova narození shromáždil Kolumbán zvečera své druhy na kopci

¹⁸ Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/clanek/74098> [Cit. dne 28.12.2009].

kolem starobylé jedle, kterou domorodci uctívali o zimním slunovratu jako modlu. Ozdobil ji hořícími pochodněmi rozvěšenými do tvaru kříže. Neobvyklé počínání mnichů a zář ohně přilákaly zástupy lidí a Kolumbán k nim pronesl kázání o narození malého Ježíška v dalekém městě Betlémě...“¹⁹

Kult vánočního stromečku se ovšem nijak brzy neujal. Během středověku o něm není nikde zmínka, protože katolická církev jej považovala za něco pohanského.

Jinak tomu ovšem bylo se samotnou vánoční zelení. Ta bývá často mylně spojována právě se stromečkem, ale má úplně jiný vývoj. Zeleň, zejména větvičky, plnila ochrannou funkci, například:

„Na jihozápadní Moravě házel pastýř větvičky ve stáji ke stropu a snažil se je zabodnout. Když se větev uchytila, chránila prý dobytek.“²⁰

První zmínka o ozdobeném vánočním stromečku pochází z brémské kroniky v roce 1570. Jednalo se o jedli, která stála v cechovní budově. Postupem století se tak zvyk stromečku rozšířil do dalších měst německého území. Objevoval se hlavně v rodinách vyšších úředníků a bohatších vrstev obyvatelstva, později také do škol.

Vlivem německé společnosti se dostal vánoční stromeček i do slovanských zemí.

„V Rusku ve vesnickém prostředí nebyl vánoční stromek (roždestvennaja jolka) zaznamenán. Zvyk byl přinesen z Německa, zbaven obřadního významu a rozšířen pouze v městském prostředí.“²¹

Do českých zemí se tato tradice dostala v 19. století. Poprvé byl spatřen u ředitele Stavovského divadla, který ho vyzdobil pro své přátelé. Ve venkovském prostředí se stromeček ujal až po 1. světové válce. V některých domácnostech se zavěšoval nad stůl, nad čela členů rodiny. Pochopitelně i zde se tento zvyk

¹⁹ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8

²⁰ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

²¹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

rozšířil nejprve u zámožnějších sedláků. Byly zdobené jen skromně, třeba pečivem nebo ovocem.

Na náměstí ve městech se často umísťují velké vánoční stromy. Poprvé byl takový strom postaven na brněnském Náměstí svobody spisovatelem Rudolfem Těsnohlídkem.

Rozsvícení svíček na vánočním stromku pouze v rodinném kruhu se stalo symbolem měšťanského pojetí Vánoc. Tato situace postupem času zlidověla a stromeček se stal jedním z typických symbolů Vánoc, bez kterého si většina společnosti tyto svátky už nedovede představit.

A to i přesto, že v současné době typickou jedličku nahrazuje v některých domácnostech stromek umělý (dnes se jich dle statistik prodává každý rok tisíce) nebo jen větévka.

4.5 Koleda

Koleda v podstatě představuje převrstvení rituálního zpěvu, původně užívaném o zimním slunovratu. Co má vlastně koleda představovat? Literatura obecně uvádí, že je to prvek svátků, který má magickou moc.

„Název koleda se odvozuje od římských lednových přání Calendae Januariae. Je to tradiční obřad schůzkového charakteru, jehož původním smyslem a podstatou bylo přinést štěstí a blaho v hospodářském a rodinném životě.

Nasvědčují tomu i slovanské názvy pro koledu: ščedruchi, ščodrówki, pesni voločebnyje. Koledou se nazývaly nejen obřadní obchůzky, ale i dary, které se

při ní nadělovaly. A také písně, popěvky a říkadla s nimi spojené.²²

Právě v koledách se snažila společnost zachytit atmosféru zimy, očekávání a svátků vůbec. Koledy jsou jedny z nejrozšířenějších vánočních symbolů. Mezi ty nejznámější patří například:

- Narodil se Kristus Pán
*Narodil se Kristus Pán – veselme se,
z růže kvítek vykvet nám – radujme se.*
*Z života čistého, z rodu královského,
Nám, nám, narodil se....*
- Půjdeme spolu do Betléma
- Tichá noc
- Jak jsi krásné Jezulátko
- Nesem vám noviny
- Veselé vánoční hody
- Štěstí, zdraví, pokoj svatý
- Štědrej večer nastal
- Chtíc aby spal
- Pásli ovce valaši
- My Tři králové
- Koleda, koleda Štěpáne

Valburga Vavřincová uvádí, že vzdělaný mnich Jan z Holešova sepsal před více než půl tisíciletím zvyky a tradice Vánoc. Tam se objevila i vánoční koleda Vele, vele, stojí dubec uprostřed dvora nebo Narodil se Kristus Pán, který vznikl z latinské písně Ave hierarchie coelestis.

Zpočátku na koledu chodili žáci farních škol se svými správci a měli na

²² FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s

sobě vzácné a bohaté oblečení. Později se tohoto jevu účastnila široká veřejnost a koledovat chodily například i prostitutky. Později jim ale účast na veřejných vánočních svátcích byla zakázána. Koleda se stávala čím dál víc nezávaznou. Koledovat chodili chudí a hladoví žáci, kdy byla koleda často velmi důležitým zdrojem příjmů. „Nikdo se o Vánocích za skrytou žebrotu nestyděl. Vždyť kdysi i Jan Hus zpíval na kůru, koledoval a žebrol na pražských ulicích. A podle starého zvyku odevzdával výslužku starším studentům a pokorně čekal na svůj díl.“²³ Jak tedy vyplývá, koledy fungovaly ve dvou podobách. Lidové a církevní.

„V náboženských koledách vystupuje Bůh, Matka boží, Ježíšek, andělé a svatí. Všichni jednají jako lidé. Cudný duchovní svět se úzce a nerozlučně splétá s životem pozemským. Obsah náboženských koled vychází z částí evangelií nebo apokryfů. Koledy opěvují cestu do Betléma, nocování ve chlévě, narození, anděly zpívající Gloria, pastýře klanějící se dítěti, nezapomíná se tu ani na pronásledování Herodesem, na útěk do Egypta. Náboženským koledám udával lid světský tón, charakter výjevů z každodenního života.“²⁴

²³ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

²⁴ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

4.6 Dárky

Současné děti si už zřejmě bez dáreků nedovedou Vánoce představit, ale tento současný symbol Vánoc nepatří mezi starobylé zvyky, o kterých se zde zmiňuji.

V naší společnosti se objevily až koncem 19. století s měšťanským pojetím. Dříve nebylo obdarovávání zvykem, přesto se ale vyskytovalo. Často měly dary charakter úplatku.

Dárek nebo dar je už po staletí projev vděku nebo lásky a upevňuje mezi lidmi vztahy. Navazuje nové a bez vztahů by lidský život neměl smysl.

„Jan z Holešova ve svém Pojednání o Štědrém večeru, který napsal koncem 14. století uvádí, že přece je ne deset, ale tisíc zvyků o tomto svátku. Mezi sedmi proslulejšími jmenuje štědrost, pohostinnost a vzájemné obdarovávání. Obyčej dávat dary o svatých nocích se dodržoval i v pozdějších obdobích.“²⁵

Tato štědrost se projevovala dary k přírodě, hospodářství, ale hlavně dětem. Hlavním nositelem byl před nástupem Ježíška sv. Mikuláš. Děti dostávaly dárky buď přímo, do punčoch nebo na talíř za oknem.

Jak již bylo zmíněno, postava, který vystřídala sv. Mikuláše, se objevila za doby Martina Luthera. Ježíšek nebo také Ruprecht, Christkind nebo Weihnachtsmann tak převzal jeho úkol.

V období před 1. světovou válkou bylo zvykem, jak uvádí Valburga Vavřincová, dávat si pod stromeček snubní prstýnky. Tím byl vyjádřen největší vánoční dárek, a to společný život.

Děti dostávaly věci potřebné pro život, hračky jen výjimečně. I ty nejchudší rodiny se snažily dát dětem nadílku pod stromeček. I když se častokrát jednalo jen o jablíčka a ořechy. Jižní ovoce bylo hodně vzácné. To samé platilo i o knížkách. V Malé encyklopedii Vánoc se píše, že nejprodávanějšími knihami té doby byl Robinson Crusoe a Příhody brémského kormidelníka Miloslava

²⁵ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1988. 439 s.

Vlnovského.

Štědrý den měl i zázračný vliv na chování dětí. Čím byly hodnější, tím měl dle pověry být Ježíšek bohatší.

V publikaci *Vánoce v české kultuře* je přímo uvedeno, že léta první světové války povýšila na ceněný vánoční dárek pecen chleba, trochu pravé zrnkové kávy a vlněnou látku na šaty.

Po válce se lidé snažili vynahradiť si válečná léta, kdy museli strádat a místo dárků především z lásky, si začali dávat dary, které měly ohromit. Svou cenou, luxusem, kvalitou a množstvím. Dárkem tak byl například gramofon nebo jízdní kolo.

Období 2. světové války bylo hodně podobné a charakter vánočních dárků, které pak následovaly taky. Kromě těchto ohromujících darů se Vánoce staly také symbolem množství jídla a pití. Pod stromečkem dětí už se neobjevovaly potřebné věci jako například oblečení nebo vybava do domácnosti, ale stále častěji hračky a zbytečnosti, což nutno podotknout, přetrvalo do dnešní doby. Radost z dárku se často u dnešních dětí odvíjí od jeho ceny a levnější dárky nejsou považovány u některých dětí za ten skutečný dar.

4.7 Kapr

U tohoto symbolu je důležité zmínit pojem *ichthys*, který je uváděn v mnoha publikacích. „Je to symbol, který byl hojně používán ranými křesťany jako tajné heslo v dobách, kdy byli pronásledováni. Znáám je také pod přezdívkou „Ježíšova ryba“ či „znamení ryby“.

Užití Ichthys jako hlavního symbolu prvotních křesťanů může být vnímáno jako kryptogram. *Ichthys* (ΙΧΘΥΣ, řecky ryba) se dá číst jako slovo složené z prvních písmen slovního spojení: Ježíš Kristus, Boží syn, Spasitel.

- Ióta (i) je první písmeno Iésús, řecky Ježíš.
- Chí (ch) je první písmeno z *Christós*, řecky "Kristus"
- Théta (th) je první písmeno z *Theú*, to znamená „boží“
- Ypsilon (u) je první písmeno z *huiós* tj., řecky "syn".
- Sigma (s) je první písmeno z *sótér* tj., řecky „Spasitel“.

„26

Ryby mají pro křesťany symbolický význam. V samotném evangeliu se objevují několikrát. I někteří Kristovi učedníci byli rybáři.

Tradice jíst na Vánoce ryby vychází z židovského zákona, kde se mluví o rybě jako o významné součásti potravy. Uvádí se, že v biblických dobách byly ryby nejlevnější způsob, jak konzumovat maso. Ryby měly tedy vždy významné postavení.

Stejně tak tomu bylo i v Čechách, kde nejširší vrstvy lidí konzumovaly právě rybí maso. Je známo, že rybníkářství u nás podporoval i římský císař Karel IV. K úpadku došlo během třicetileté války a tudíž ryby začaly z vánočních stolů mizet a staly se jídlem bohatších vrstev, které si je mohly dovolit koupit.

U nás se již kapr stal tradičním vánočním pokrmem, upravuje se na nejrůznější způsoby, velice často na černo nebo jako smažený. Tato tradice není zvykem jen v Čechách, ale i v jiných evropských zemích. Naproti tomu v některých státech jsou ryby až na posledním místě ve vánočním jídelníčku a někde kapra dokonce ani neznají.

„Ryba se o Vánocích jedla jako postní jídlo. Pro křesťany ryba symbolizovala Ježíše Krista, přibližovala události z jeho života, chudobu, v níž přišel jako Syn člověka na svět. Rybou a chlebem nasytil své následovníky.

²⁶Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ichthys> [Cit. dne 21.1.2010].

Ryba se podávala také jako připomínka Krista coby rybáře lidí. Věřící si tímto připomínali, že i oni jsou účastni lovu Páně. Podle některých názorů tu svou úlohu sehrály i staré předkřesťanské tradice. Konzumace posvátné ryby mohla zprostředkovat bližší styk s božstvem.²⁷

Kapr není jediným tradičním jídlem Vánoc. Když pomíneme rozličné množství cukroví, typickým českým jídlem je například kuba, jehož tradice je doložena už ze středověku. Houby byly součástí mnoha chodů během středověkých vánoc. Často se ochucovaly česnekem, který měl mít ochrannou moc. Nezbytnou součástí bylo sušené ovoce nebo jakákoliv kaše.

Je jasné, že jídelníček štědrého večera se lišil dle kraje a jeho tradic, ale některá jídla byla společná, například oplatky s medem.

Vánočních symbolů a tradic je samozřejmě mnohem víc. Ať už se to týká posílání pohlednic, které v současné době ale spíše vytlačují sms zprávy, cukroví, pastorely a další tradice jako je pouštění lodiček, zlaté prasátko nebo krájení jablka.

Některé vánoční tradice prošly christianizací a pohanské představy se spojily s křesťanskou vírou. Například oheň. V pohanských dobách měl oheň zvláštní postavení.

„...zapalování ohňů se prvotně spojovalo s představou vzkříšení slunce, se začátkem nového slunečního roku...Církev přijala oheň do obřadní soustavy a dala mu dvě základní podoby: věčné světlo a svícení svícemi. ...Zatímco věčné světlo svítilo už v chrámech antických bohů, svíce zavedla křesťanská církev....Tak dlouho církev bojovala s lidový kultem ohně a světla, až jej nakonec nejen přijala, ale i posvětila.“²⁸

²⁷ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8*

²⁸ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.*

Cílem této kapitoly bylo vybrat několik nejzákladnějších prvků, které jsou téměř pro všechny v naší české společnosti symbolem těch nejkrásnějších svátků v roce. Takové symboly, bez kterých by pro nás už Vánoce nebyly ty pravé.

5 SVĚTCI VÁNOČNÍHO ČASU

V době vánoční se oslavují svátky nejrůznějších světců. Ti bývají od dob středověku nazýváni také Kristovou družinou nebo družinou Jezulátka.

Na venkově jsou tyto postavy spojené s řadou lidových zvyků, které se už v současné době příliš nedodržují. Důvodem může být například úpadek křesťanské víry. To, že patříme mezi nejvíce ateistické země ve světě má za důsledek to, že současná společnost o těchto světcích a mučednících nemá povědomí a nezná zvyky s nimi spojené. Přesto ve stručnosti uvedu alespoň některé z nich.

5.1 Svatý Martin (11. listopadu)

Je jedním z nejznámějších světců. Byl původně vojákem, ale pověst vypráví, že jednou viděl před branami města žebráka, kterému daroval půlku svého pláště. Ještě té noci se mu zjevil Kristus a plášť byl ráno celý. Martin se nechal pokřtít a vystoupil z armády. Stal se biskupem a po své smrti byl jedním z nejúctívanějších světců.

V současné době známe svatého Martina především z rčení o počasí, kdy se říká, že přijede Martin na bílém koni.

5.2 Svatá Barbora (4. prosince)

Tato postava je známá z tzv. Zlaté legendy, která vypráví o tom, že otec nechal tuto světici zavřít do věže (často pak bývá jejím atributem), kde přijala křesťanskou víru, za což pak byla římskými fanatiky umučena.

Je to postava, která bývá v lidových zvycích zobrazena v bílé oděvu a

obličej má potřen moukou.

„...Večer před svátkem sv. Barbory svatý Petr spustí z nebe žebříky, Barborky po něm sestoupí a hodným dětem dají dárky a nehodné vyšlehnají. ...Zašlehly zvenku na okna metly, ozval se tam jemný cinkot zvonku, a zvuky ty ihned nato se rozlehaly v síni. V dětech se zatajil dech...“²⁹

5.3 Svatý Mikuláš (6. prosince)

Vyprávění o sv. Mikuláši jsou velmi rozsáhlá, především jeho dobré skutky. Pro příklad uvedu ale legendu, která souvisí s pozdějším obdarováváním dětí, a o které se zmiňuje i V. Vavřincová. Podle této pověsti při jedné z večerních procházek zaslechl sv. Mikuláš nářek tří panen, které se jejich otec snažil donutit k prostituci, aby mohl zaplatit dluhy. Sv. Mikuláš se jim rozhodl pomoci, ale chtěl zůstat utajen, a tak položil na okno tři měšce plné zlaťáků.

Dnes jsou známé především tzv. mikulášské průvody. Vůdčí postavou je právě Mikuláš (někdy jej doprovází i jeho matka Mikuláška). Ten má v ruce berlu a v druhé koš s dárky. Dále zde bývá čert. Hlomozí řetězem, je černý ve tváři, má vidle a straší nebo trestá děti. Naděluje jim brambory nebo uhlí. V některých oblastech s sebou vodil i kozu.

Protějškem je pak anděl. Ten má zpravidla bílé šaty, křídla a čelenku s hvězdou. Má v košíku dárky pro děti a dříve měl i prut na ty neposlušné, ale v současnosti je jeho úloha spíše pasivní.

V dřívějších dobách patřily k těmto průvodům i jiné postavy, například žid, kominík, voják, myslivci, smrt, atd.

Vztah mezi církevním kultem sv. Mikuláše a lidovou pochůzkou můžeme vidět v tom, že tato postava vystupuje v předvečer svátku v oděvu a s atributy biskupa a v jeho jednání dominují výchovné prvky.

²⁹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

5.4 Svatá Lucie (13. prosince)

V mnoha odborných knihách je uvedena legenda o sv. Lucii, která bývá považována za jednu z prvních světic.

Příběh vypráví, že Lucie byla nedobrovolně zasnoubena svou matkou s pohanským mladíkem. Těsně před svatbou ale její matka onemocněla a Lucie ji k přivedla k hrobu mučnice Agáty, kde se matka zázračně uzdravila. Ze svatby sice sešlo, ale zhrzený mladík, kterému šlo především o majetek, udal Lucii za její křesťanskou víru a ta byla později sřata mečem.

„V ruce má velký dřevěný nůž a hrozí dětem, jestli se nebudou modlit, že jim rozpáře břicho a vycpe hrachovinou. Jindy drží v ruce metlu, prut nebo vařečku. Na Českobudějovicku klepou Lucky na dveře a po vstupu do domu pronášejí zvýšeným hlasem: Jdu, jdu, noci upiju!“³⁰

³⁰ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1988. 439 s.

6 PŘEDVÁNOČNÍ ČAS

Časem předvánočním je označován také čas adventu. Je to období stanovené církví. „Jeho počátky spadají do doby Karla Velikého. Trvání adventu nebylo všude stejné. Pohybovalo se od čtyř do osmi týdnů. Postupně se ustálilo čtyřtýdenní období, s tím, že začíná v neděli nejbližší 30. listopadu. Během této doby žil lid tajemstvím očekávání příchodu Vykupitele.“³¹

Tím vyplývá, že se nekonaly žádné slavnosti a zábavy, ba dokonce ani uzavírat sňatky. Advent byl obdobím půstu. Dralo se peří, byla to doba přástek a jiných domácích prací.

„První adventní nedělí navíc začínal (na rozdíl od toho kalendářního) liturgický rok. Křesťané totiž odvíjeli čas od narození Krista, tj. že ke všem událostem docházelo buď ante nebo post Christum natum (před nebo po narození).

Pro druhou adventní neděli byla charakteristickou postní barvou temně fialová, po třetí neděli ji nahradila barva, symbolizující radost, barva růžová. Každá z adventních nedělí měla své lidové označení (železná, bronzová, stříbrná a zlatá).“³²

Adventní čas končí Narozením Páně 24. prosince v odpoledních hodinách. Dopoledne je zasvěceno prarodičům lidstva, Adamovi a Evě.

Vavřincová uvádí, že slovo advent vychází z latinského slova *adventus* „přícházení“ (participium od slovesa *advenire* – přicházet), což znamená příchod Spasitele. V době adventu si věřící připomínají období temna, kterým označují pohanskou víru před nástupem křesťanství.

„První náznaky zavádění vánoční přípravné doby, tedy adventu, pocházejí z 2. poloviny 4. století ze Španělska a Galie.

³¹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

³² Dostupné z: <http://www.ceske-tradice.cz> [Cit. dne 22.2.2010].

Nejstarší doložené písemné svědectví o adventu je zaznamenáno v postním řádu biskupa Perpetua z Tours z konce 5. století.³³

6.1 Adventní kalendář

Tento kalendář má připomenout význam čtyř adventních nedělí a přípravného času. Zároveň má zkrátit, zejména dětem, čekání na Štědrý večer. Proto jej děti dostávají zpravidla k mikulášské nadílce jako připomenutí toho, že se blíží Vánoce.

Malá encyklopedie Vánoc uvádí, že vůbec první adventní kalendář se objevil až na počátku 20. století. Vzešel z rukou jednoho podnikavého tiskaře v Mnichově, který vyrobil vystřihovací kalendář pro děti s názvem V zemi Ježíškově.

Byl složený ze dvou listů, přičemž na prvním bylo 24 básniček a na druhém spodnějším listu byla vánoční krajina.

Jako u každého nového zvyku trvalo delší dobu, než jej společnost přijala. V případě adventního kalendáře tomu výrazně napomohla právě církev, která adventní kalendář doporučila do škol na hodiny náboženství.

Česká země si přizpůsobila adventní kalendář své tradici a vkusu, ostatně jako další země. Už i české děti čekají napjatě na adventní kalendář, který ale většinou zdobí rozesmátý Santa Claus, který původně vzešel z americké reklamy na Coca Colu. Je tedy škoda, že nemáme na trhu kalendáře například s obrázkem Josefa Lady.

³³ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8*

6.2 Adventní věneček

Stejně jako vánoční stromek, tak i adventní věnec se k nám dostal vlivem německé společnosti v 19. století

„Teolog Johann Heinrich Wichern tehdy na dveře sirotčince, který tehdy spravoval, pověsil na počátku adventu velký věnec vyřezávaný ze dřeva. Každý den na něj upevnil jednu zapálenou svíci. Pod věncem stála pokladnička, do které mohli zbožní věřící házet vánoční milodary pro opuštěné a osiřelé děti...Živé adventní věnce tak symbolizovaly věčný život, který věřícím přislíbil Ježíš Kristus. Kruhový tvar věnce vyjadřoval jednotu společenství lidí a Boha.“³⁴

6.3 Půst

Půst znamená částečné nebo úplné zdržování se určitých pokrmů (někdy i sexuálního života). Někdy dokonce úplné hladovění. Toto odříkání je pevnou součástí téměř každého náboženství.

„Starokřesťanská církev chápala půst jako prostředek k duchovnímu soustředění při přijímání důležitých rozhodnutí. Důraz byl kladen na sebezapření, sebeovládání a snášení těžkostí...Křesťané se postili ve středu a v pátek. Od 2. století se musel každý křesťan postit v den Kristova pobytu v hrobě (Velikonoce) a potraviny, které tak ušetřil, rozdat chudým. Od 3. století začalo křesťanství chápat půst nejen jako oběť Bohu, ale i jako prostředek k potlačení těla.“³⁵

³⁴ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc. 1. vyd. Praha : Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8*

Adolf Adam dále uvádí, že advent byl již od 13. století nazýván také 40denním postem. Římská liturgie dnes v adventním čase nařizuje půst nebo-li vigilii před Božím hodem.

6.4 Svátky

Jak již bylo napsáno, tak adventní období začíná 4 týdny před Vánocemi a končí odpoledne o Štědrém dnu. Během těchto týdnů se uskutečňují oslavy některých světců a s tím spojené obřady. Ty se často váží přímo k adventu. Dnes jsou již většině společnosti neznámy nebo jsou zapomenuty. Je to dané zřejmě ateistickým přístupem českého lidu.

Do adventního času jsou tedy zahrnuty svátky v tomto pořadí: Sv. Martin, sv. Kateřina, sv. Ondřej, sv. Barbora, sv. Mikuláš, sv. Lucie a vše je zakončeno Štědrým dnem.

³⁵ VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8*

VÝZKUMNÁ ČÁST

7 POPIS VÝZKUMNÉ PRÁCE

V této části popisuji, co jsem zkoumala, u jakých osob jsem výzkum prováděla a jakým způsobem jsem informace zjišťovala. Také uvádím cíl práce a určité předpoklady, z kterých výzkum vychází. Své výsledky uvedu a porovnam s očekáváním. Zda se potvrdily nebo vyvrátily nebo jen doplnily.

7.1 Zkoumaná skutečnost

Jak jsem již uvedla v teoretické části, tak náš životní styl se s postupem doby značně mění. Tato změna se samozřejmě nevyhnula ani způsobu slavení nejrůznějších svátků. V současnosti lze říci, že pro většinu českých domácností je nejvíce slaveným svátkem právě čas vánoční. Jak ale české rodiny se svými dětmi slaví tyto svátky?

Na tuto otázku jsem se zaměřila ve své výzkumné části. Jak jsem již zmiňovala v teoretické části, v současné době stále více přibývá symbolů Vánoc. Již několik měsíců před očekávaným Štědrým dnem se nejrůznější symboly objevují na všech možných místech a oznamují, že přichází svátky klidu a pohody.

Zde je ale třeba položit si otázku, zda jsou to i v dnešní době skutečně svátky klidu. Nebo to jsou svátky shonu a stresu? Jak to dnešní děti vnímají? Současná doba je doba spěchu. Vše se vyvíjí dopředu a společnost spěchá. Je pak v této době vůbec místo na tradiční slavení svátků, které do současné podoby utvořilo velkou mírou právě i křesťanství?

Česká republika se řadí mezi nejméně ateistické země Evropy. Dle statistik je jen málo současných dětí skutečně věřících. Mohou tedy dnešní české děti tušit, jak vlastně vznikl původní význam Vánoc? Proč se na tyto svátky tak těší? Je to kvůli očekávanému a vytouženému dárku nebo vnímají tyto svátky také jako dobu, kdy bude rodina pohromadě? Již bylo řečeno, že vánoční svátky jsou i připomínkou pospolitosti. Je možné, že takto svátky vnímají jen starší lidé, kteří už přišli o někoho blízkého, s kým by svátky chtěli trávit, ale již nemohou. Vidí to tak ale i děti? Vnímají během Vánoc soudržnost těch, které mají rádi?

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila právě na děti v určitém věku a cílem je zjistit, zda současné děti vnímají svátky pouze jako komerční nebo i jako duchovní záležitost. Zda vědí, odkud k nám Vánoce přišly a proč je vlastně slavíme. Kdo je to „ten Ježíšek“, co jim každý rok v zimě přinese dárky?

K zodpovězení těchto otázek vede výzkum této práce.

A protože již učím na základní škole, kde jsem také výzkum mimo jiné školy prováděla, tato problematika mě velmi zajímá. Sama vyučuji občanské výchově, se kterou je i toto téma spjaté, a proto mě názory dětí ohledně slavení těchto svátků, velmi zajímají.

7.2 Pracovní předpoklady a cíl výzkumu

Na základě studia literatury a seznámení se i s jinými výzkumy ohledně slavení vánočních svátků jsem vytyčila několik předpokladů, které se mi výzkumem potvrdí nebo doplní o nové poznatky a souvisí i s cíli této práce.

Cíle výzkumu

1. Zjistit, jak děti vnímají vánoční svátky
2. Zjistit, zda děti znají původ vánočních svátků
3. Zjistit, jakým způsobem děti v současných českých rodinách Vánoce slaví
4. Zjistit, zda je pojetí Vánoc rozdílné u dětí, které žijí na v olomouckém kraji a u dětí, které žijí v libereckém kraji

Pracovní předpoklady

P1 Předpokládám, že většina dětí nezná původ Vánoc

P2 Předpokládám, že děti z vesnic dodržují více vánočních tradic

P3 Předpokládám, že většina dětí vnímá Vánoce jako komerční

P4 Předpokládám, že budou rozdíly ve vnímání Vánoc mezi žáky 1. a 2. stupně

P5 Předpokládám, že děti neslaví Vánoce na základě biblického příběhu o narození Ježíše

7.3 Výzkumné metody

Pro výzkumnou část mé diplomové práce jsem zvolila metodu dotazníku. Ty byly rozeslány paní učitelkám daných škol. Z důvodu zajímavého srovnání jsem zvolila základní školy, jak v libereckém kraji, tak v olomouckém kraji.

V olomouckém kraji jsem se narodila a navštěvovala několik základních škol nejprve sama jako dítě a později jako studentka. Měla jsem tedy jistou představu o přístupu dětí k slavení vánočních svátků.

Liberecký kraj, kde žiji nyní, je pro mne, po stránce slavení vánočních svátků z dětského pohledu, zatím spíše neprozkoumaný. Je zde mnoho základních škol, které mají různorodé zaměření.

Výběrem právě těchto krajů jsem se také snažila zjistit, zda přístup k slavení vánočních svátků, které byly významně utvořeny do dnešní podoby křesťanstvím, nějakým způsobem podmiňuje lokace základní školy. Tedy, zda-li žije dítě v Čechách či na Moravě.

Region	Olomoucký	15	Liberecký	19
---------------	-----------	----	-----------	----

Z tabulky vyplývá, že více respondentů je ze základních škol ve městě. Je to logické vzhledem k tomu, že na vesnici je méně dětí ve třídách.

Z libereckého kraje se mi vrátilo více vyplněných dotazníků, než z olomouckého kraje.

7.4 Metodika průzkumu

Prostředkem k zjištění potřebných informací jsem zvolila metodu dotazníku. Dotazníky jsem rozeslala emailem do základních škol v libereckém a olomouckém kraji. Podobu emailové komunikace jsem zvolila především z časových důvodů. Nebylo by pro mne snadné navštívit všechny školy v obou krajích osobně. Vyplněné dotazníky se mi i přesto vracely téměř obratem. Návratnost samozřejmě nebyla tak vysoká, jaká by mohla být při osobním kontaktu. To je jedno z velkých úskalí rozesílání dotazníků pomocí elektronické pošty. Přesto se mi vrátila více než polovina z odeslaných dotazníků.

Po základních informacích pro respondenty, jsem se snažila zjistit počáteční údaje, které mi pomohly odpovědi snáze rozčlenit. Poté již následovaly otázky průzkumné. Z vlastní zkušenosti s vyplňováním nejrůznějších dotazníků, jsem se snažila o co nejsnazší a současně nejpřímější formulaci otázek. Zvolila jsem osm otázek (sedm uzavřených a jednu otevřenou), které se dotýkaly problematiky způsobu prožívání a slavení Vánoc.

Při zpracování výsledků jsem využila tabulek a grafů. Výsledky o základních údajích jsem zapsala do tabulky. Dále jsem ve všech případech použila grafy výsečové, které mi připadají nejpřehlednější.

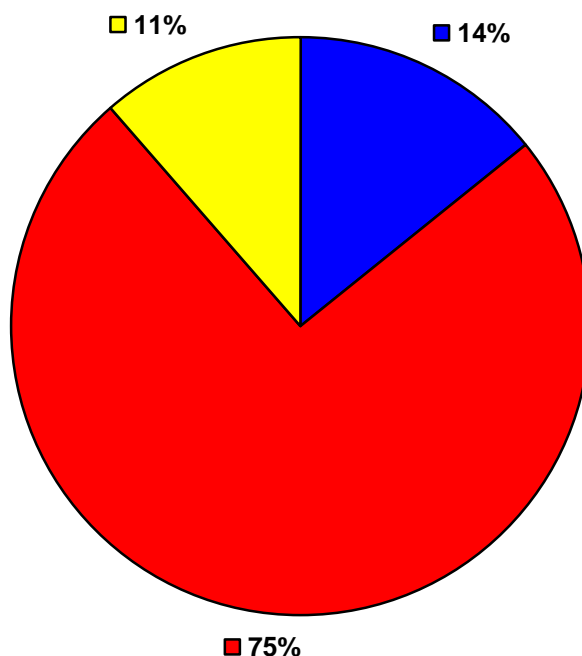
8 VÝSLEDKY PRŮZKUMU

8.1 Grafy a komentáře k výsledkům

Otázka č. 1 – Znáš biblický příběh o Ježíši Kristovi?

1. stupeň:

- ne, nikdy jsem ho neslyšel/a
- ano, znám, Ježíš se Vánoce narodil
- ano, znám, Ježíš na Vánoce zemřel

Komentář:

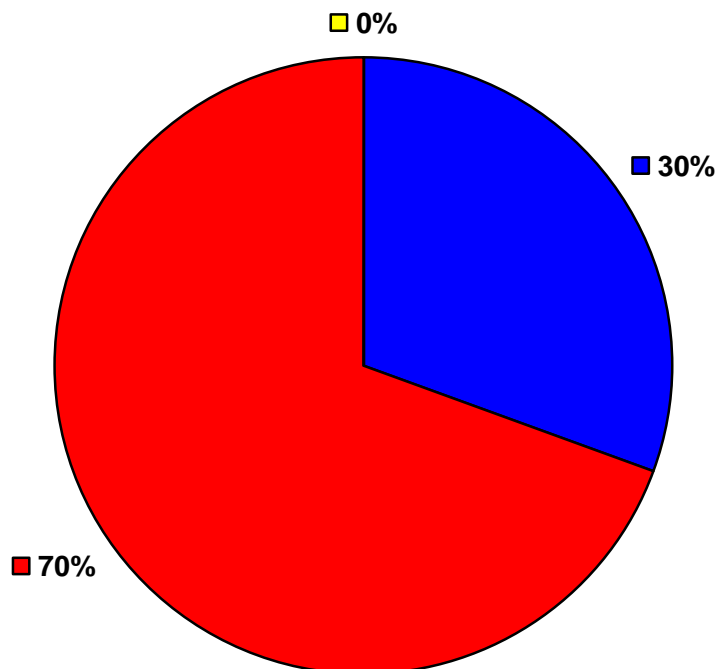
Z grafu vyplývá, že děti na prvním stupni znají vánoční příběh o narození Ježíše. V procentuálně podobném zastoupení se ale objevily i odpovědi, že děti příběh nikdy neslyšely nebo se domnívají, že na Vánoce se připomíná smrt Krista.

2. stupeň:

■ ne, nikdy jsem ho neslyšel/a

■ ano, znám, Ježíš se na Vánoce narodil

■ ano, znám, Ježíš na Vánoce zemřel

Komentář:

Na druhém stupni byla opět nejčastější odpovědí možnost, že Ježíš se v době vánoční narodil. Nikdo z žáků zde nevybral odpověď, kde by uvedli, že příběh neznají. Oproti žákům z prvního stupně ale větší procento uvedlo, že biblický příběh nikdy neslyšelo.

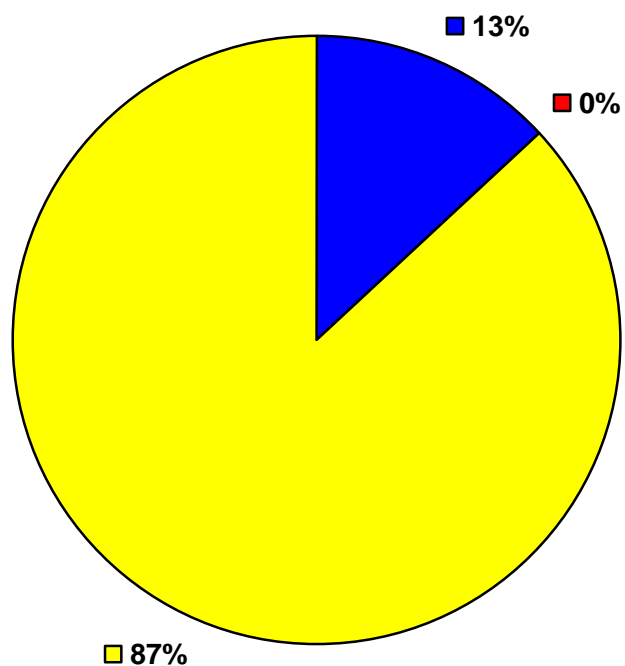
Otázka č. 2 – Víš, které postavy jsou nejčastěji zobrazovány v betlémě?

1. stupeň:

■ ne, betlém podrobněji neznám

■ jsou to Marie, Ježíš a Herodes

■ jsou to Marie, Ježíš a Josef

Komentář:

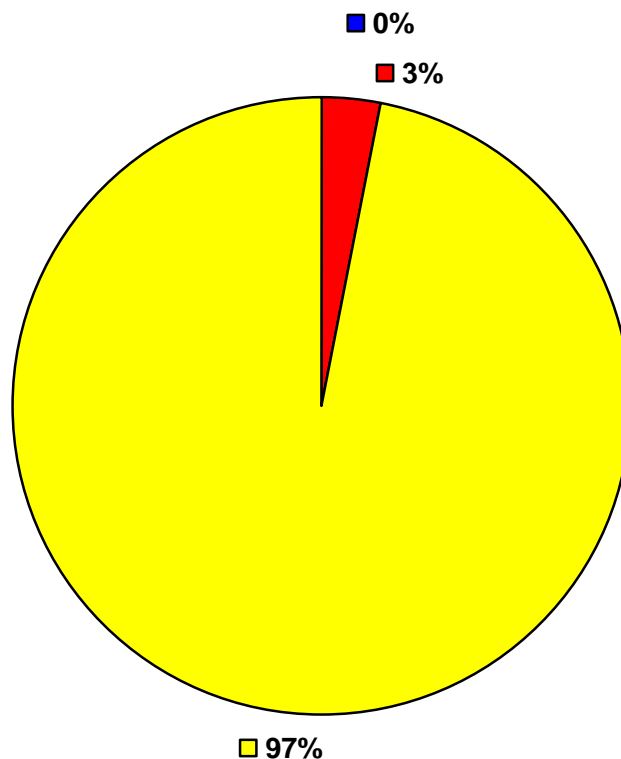
U této otázky většina dětí vybrala správnou variantu. A sice, že nejčastěji zobrazovanými postavami betlému jsou Marie, Ježíš a Josef. 13 % respondentů uvedlo, že neví, které postavy jsou součástí betlému a žádný nevedl možnost, kde se objevovala postava Heroda.

2. stupeň:

■ ne, betlém podrobněji neznám

■ jsou to Marie, Ježíš a Herodes

■ jsou to Marie, Ježíš a Josef

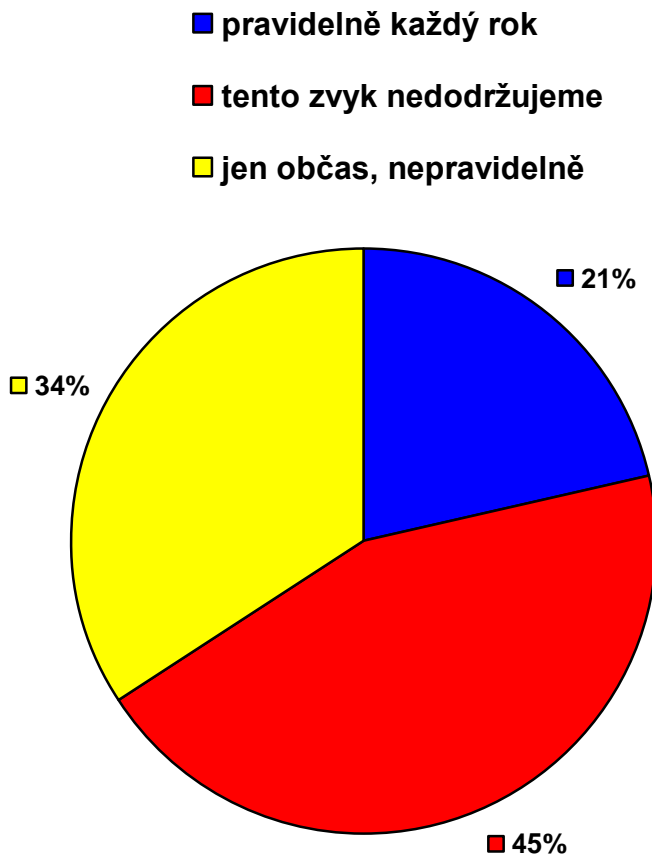

Komentář:

U žáků na 2. stupni většina dětí odpověděla správně a znala postavy betlému. Žádný z žáků neuvedl, že betlém podrobněji nezná. Nízké procento žáků pak zvolilo odpověď s možností postavy Heroda jako nejčastěji zobrazované v betlémě.

Otázka č. 3 – Postí se na Vánoce vaše rodina?

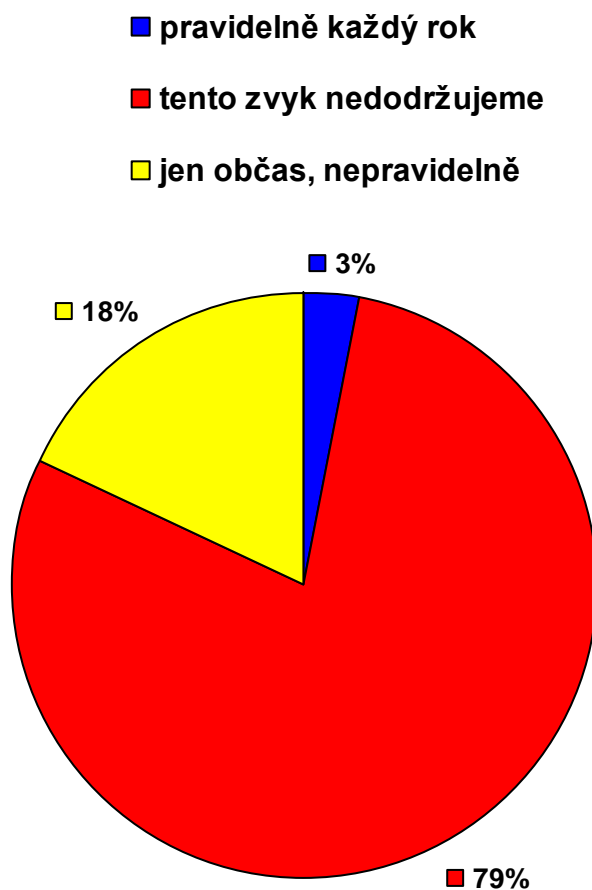
1. stupeň:

Komentář:

U této otázky došlo k 10 % rozdílu mezi druhou a třetí možností. Nejčastěji ovšem děti volily odpověď, že půst nedodržují. 34 % si tuto tradici alespoň někdy vyzkoušelo nebo ji dodržují velice nepravidelně. Zbytek respondentů odpověděl, že se postí pravidelně každý rok. Některé děti k této otázce uvedly, že neví, co vlastně půst znamená.

2. stupeň:

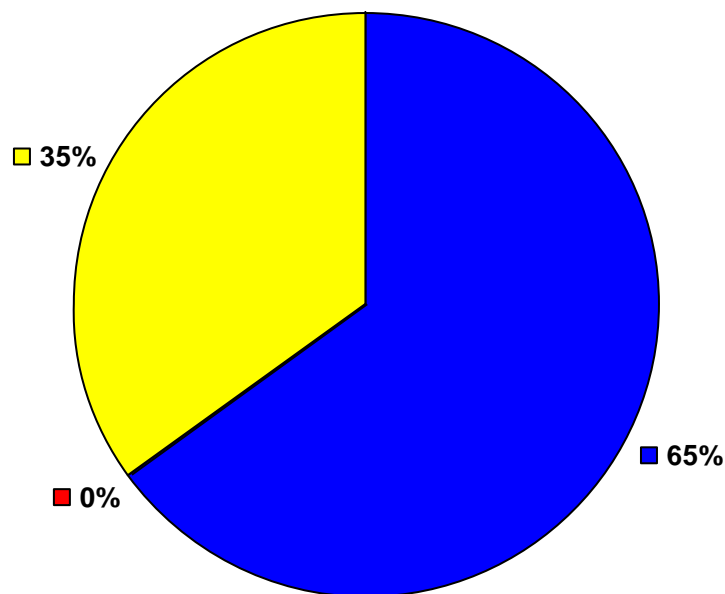
Komentář:

Žáci vyššího věku v největší míře odpovídali, že půst se v jejich rodině nedodrжуje. Tato možnost se vyšplhala až téměř k 80 % ze všech tázaných. Nízké procento dětí zvolilo možnost s odpovědí, kde bylo uvedeno, že se postí nepravidelně, ale tradice tedy znají. Velice nízké procento respondentů uvedlo, že půst je u nich každoroční tradicí.

Otázka č. 4 – Kdo ve vaši rodině dle tradice nosí dárky?

1. stupeň:

■ Ježíšek ■ Santa Claus ■ Jiná bytost

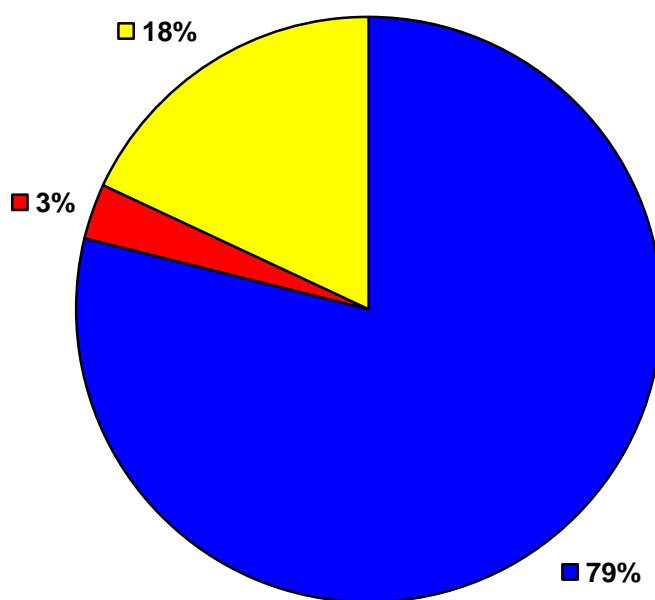

Komentář:

U této otázky děti nejvíce volili možnost, že dárky u nich v rodině nosí Ježíšek. U některých odpovědí se v závorce za zvolenou možností objevil dodatek, že Ježíškem jsou jejich rodiče. Přesto se ale je 35 % žáků, kterým nosí dárečky úplně jiná bytost. Některé děti uváděli, že se jedná o skřítky nebo že jim dárky nosí Bůh. Žádné dítě nezvolilo možnost obdarovávání Santa Clausem.

2. stupeň:

■ Ježíšek ■ Santa Claus ■ Jiná bytost

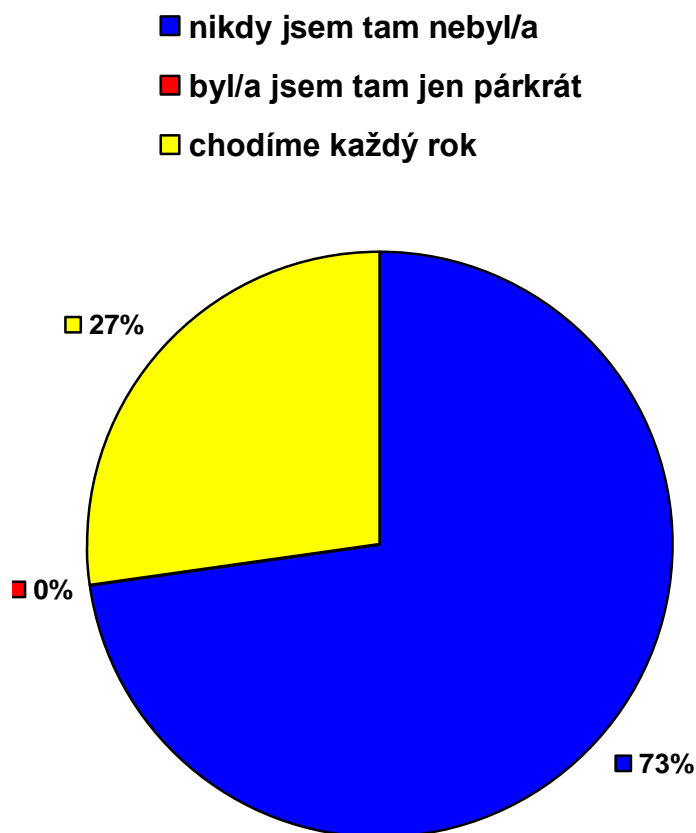

Komentář:

Dárky u nás doma nosí Ježíšek. Tuto možnost volilo největší procento žáků, tedy 79 %. I zde se byla často dopsána poznámka, že se vlastně jedná o rodiče či jiné členy rodiny. V 18 % dotázaných byla zvolena odpověď: Dárky u nás přináší úplně jiná bytost. V některých případech to byli skřítkci, víly nebo děti tuto možnost zvolily proto, že u nich doma se o žádné takové bytosti nemluví. Nízké procento žáků zvolilo třetí možnost – Santa Claus.

Otázka č. 5 – Chodíte s rodiči na půlnoční mši?

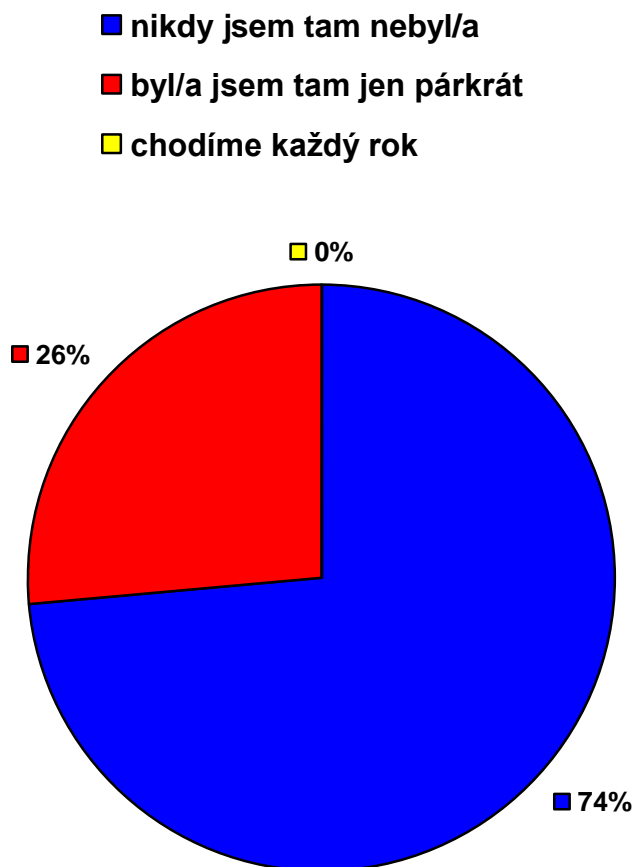
1. stupeň:

Komentář:

Největší procento se vyskytlo u odpovědi, že děti nikdy ve svém životě nenavštívily půlnoční mši. Některé z nich ani nevěděly, o co přesně se jedná a který den se mše koná. Pravidelně půlnoční mši navštěvuje 27 % z tázaných a nikdo nezvolil možnost, že by byl na mši jen párkrát nebo ji navštěvoval nepravidelně.

2. stupeň:

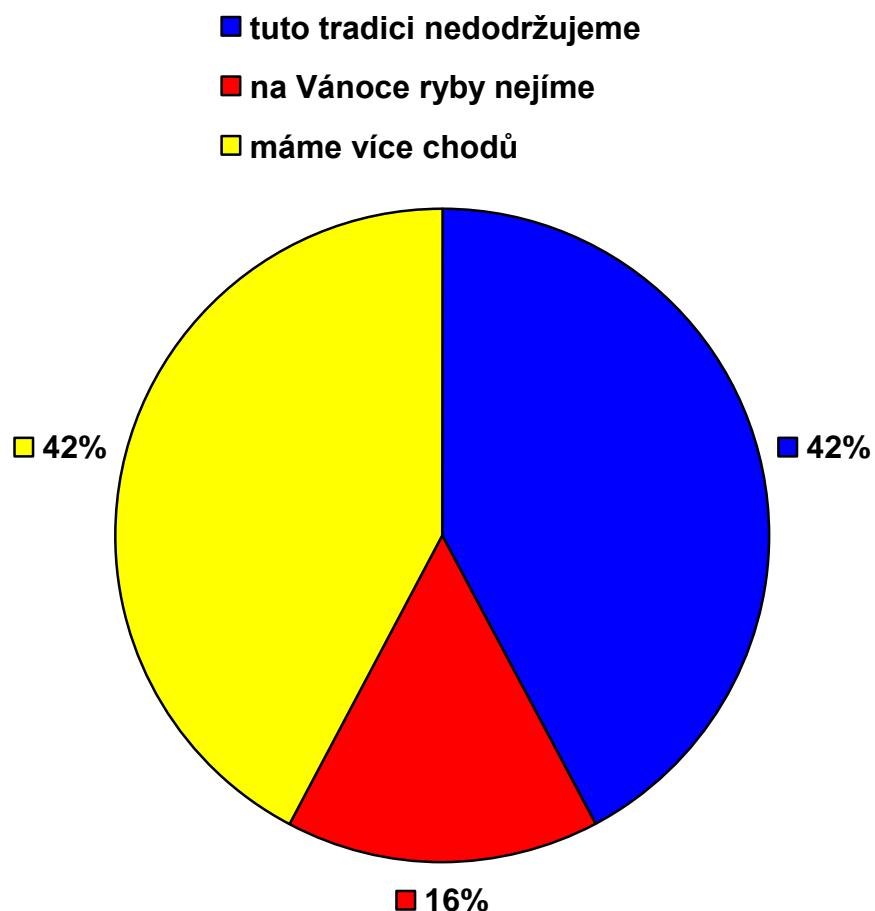

Komentář:

Dle výsledků 74 % dětí na 2. stupni základních škol nikdy neslyšelo půlnoční mši. Nikdo nevedl možnost, že by se u nich v rodině tato tradice dodržovala pravidelně, každoročně. Lehce přes 15 % z tázaných žáků uvedlo, že mši sice párkrát navštívilo, ale dále tradici neudržují.

Otázka č. 6 – Jíte podle tradice k večeři rybu?

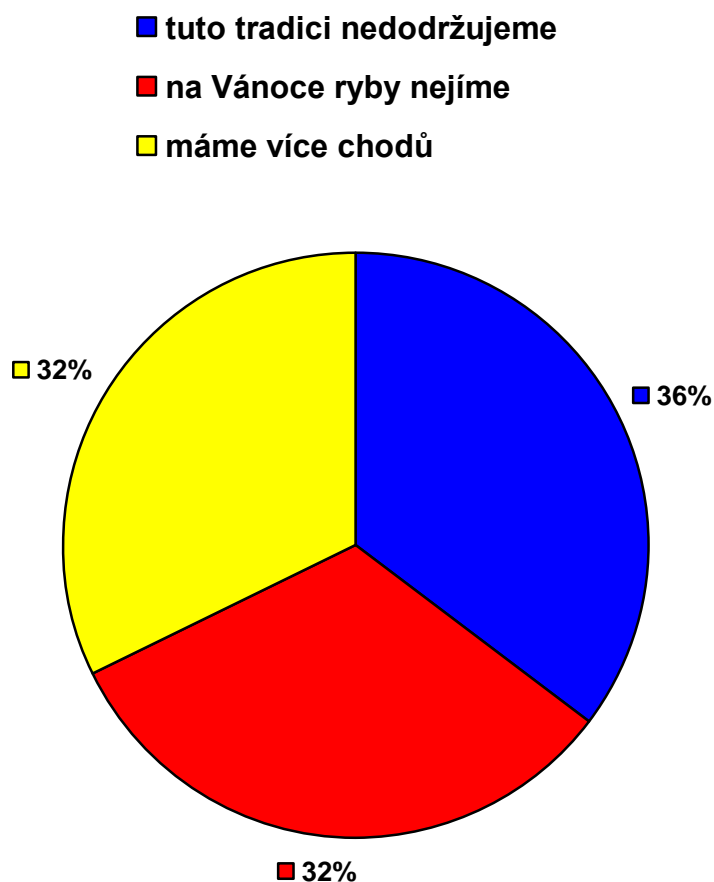
1. stupeň:

Komentář:

Stejné množství odpovědí se zde objevilo u možností, že děti na 1. stupni ve svých rodinách nejí o Vánocích k večeři rybu, a že mají více chodů. Někteří žáci do závorek uváděli, že nejí dle tradice kapra ani jinou rybu, ale pouze rybí prsty. Dále, že rybu jí jen prarodiče a tedy v nejužší rodině, že tento zvyk již neudrží. 16 % respondentů uvedlo, že ryby na Vánoce nejí vůbec.

2. stupeň:

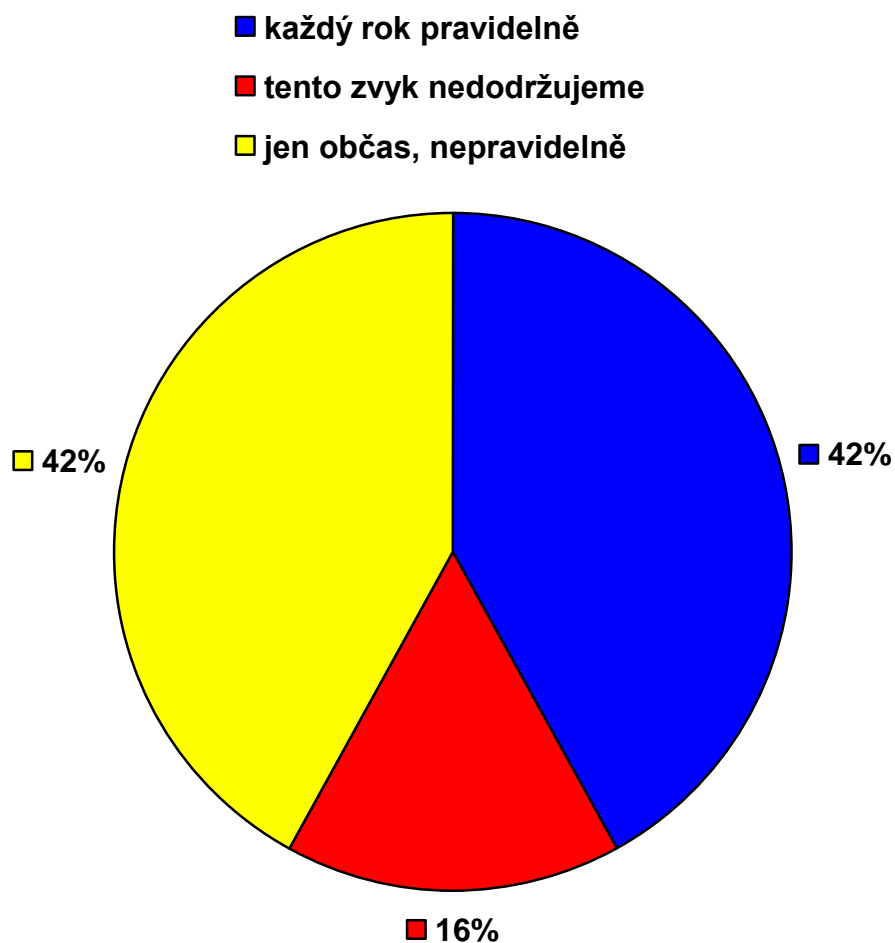

Komentář:

U dětí vyššího věku se jen o pár procent objevilo stejné množství odpovědí u všech tří variant. Nejvíce jich bylo v odpovědi, že ryby na Vánoce vůbec nejí. Občas se zde objevil dodatek, že tuto tradici nahradil vepřový nebo kuřecí řízek. Často z finančních důvodů. Jen o pár procent míň měla odpověď, že děti mají na večeři více chodů – 32 %. A stejný počet žáků pak odpověděl, že ryby se u nich doma na Štědrý den vůbec nekonzumují.

Otázka č. 7 – Zpíváte doma na Vánoce české koledy?

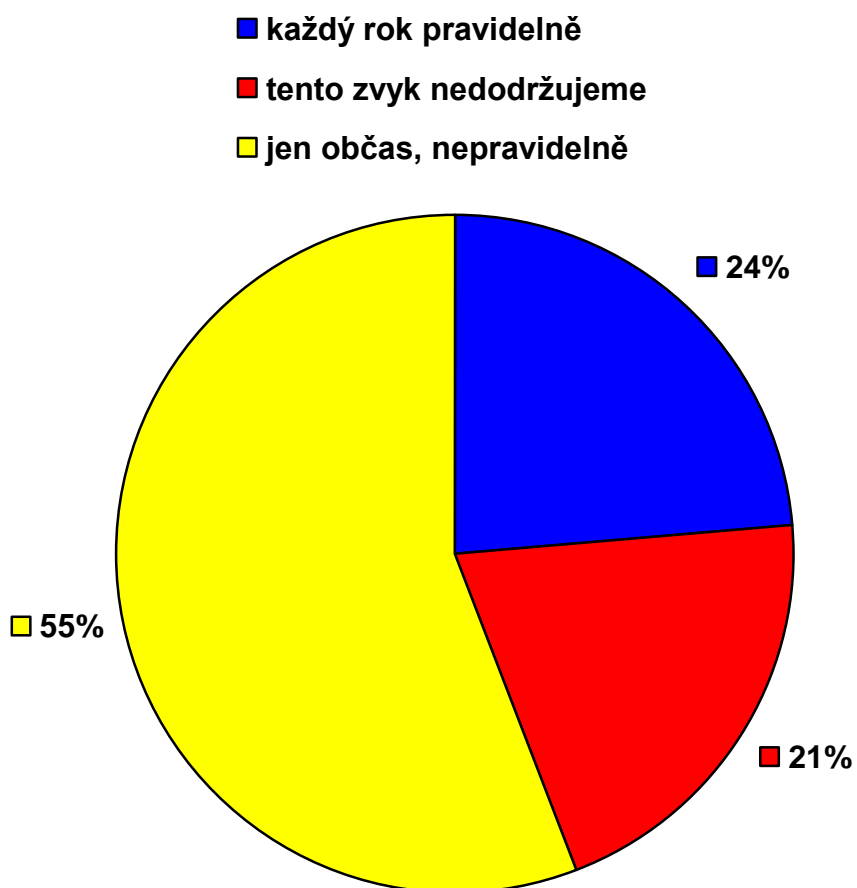
1. stupeň:

Komentář:

Na Vánoce koledy doma zpíváme pravidelně každý rok a tuto tradici tak udržujeme. Tato a další odpověď, že koledy doma zpíváme, ale spíše nepravidelně, se nejčastěji objevila u této otázky. U obou došlo k výsledku 42 %. V menším zastoupení jsou pak děti, u kterých se v rodinách koledy nezpívají.

2. stupeň:

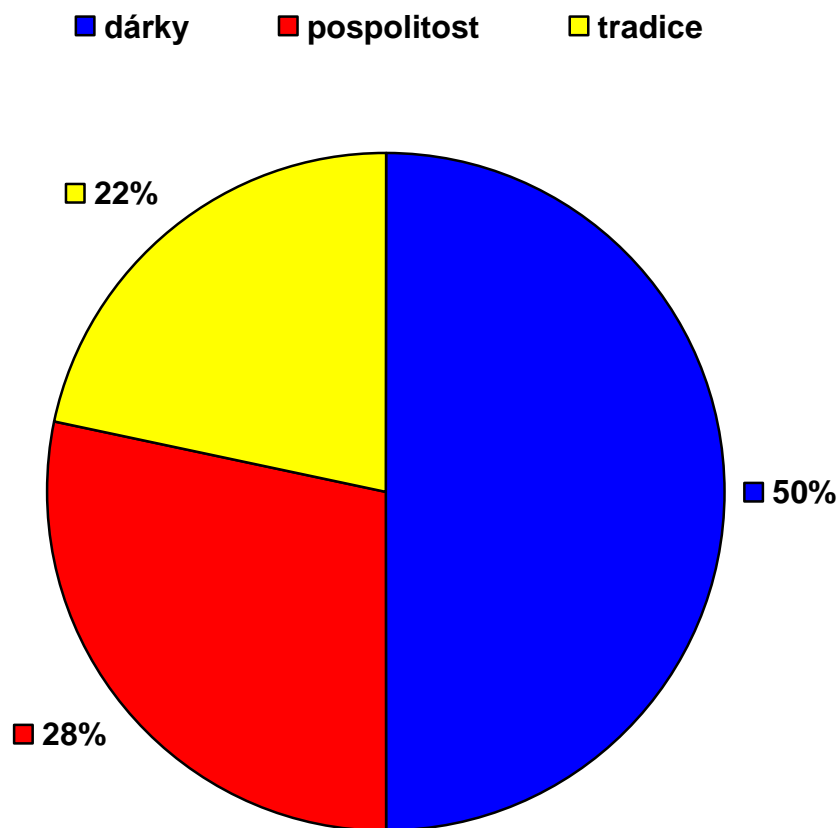

Komentář:

55 % z dotázaných nejčastěji na tuto otázku odpovídalo, že koledy doma zpívají, ale spíše nepravidelně, ne každé Vánoce. Jen o 3 % se lišil výsledek při zvolení možnosti, že děti doma zpívají koledy každoročně (24 %) a dále, že tento zvyk vůbec nedodržují (21 %).

Otázka č. 8 – Těšíš se na Vánoce? Pokud ano, napiš proč.

1. stupeň:

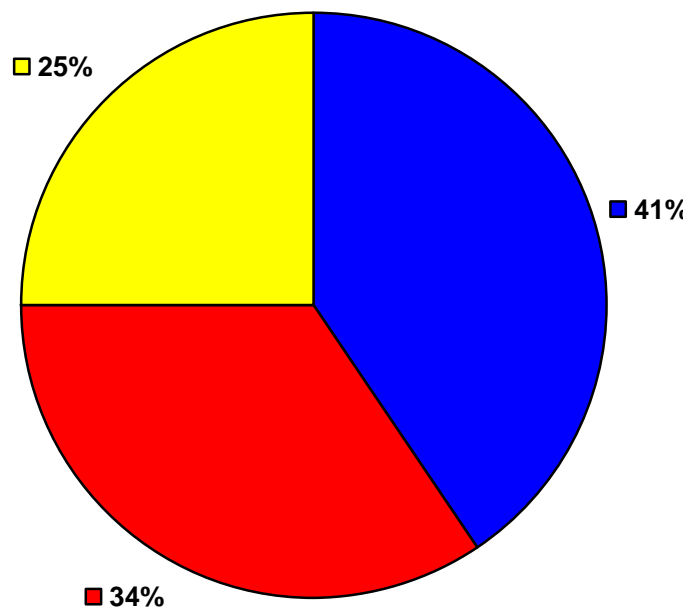

Komentář:

Děti na prvním stupni v této otevřené otázce nejčastěji odpovídaly, že se těší na Vánoce z důvodů Nových dárek. Druhá nejčastější odpověď byla, že důvodem k radosti na Vánoce je to, že bude celá rodina pohromadě, rodiče nebudou dlouho v práci a přijedou i starší sourozenci. Další odpovědí bylo dodržování nejrůznějších tradic. Nejčastěji děti uváděly zdobení vánočního stroměčku, zpívání koled a také koukání na pohádky v televizi.

2. stupeň:

■ dárky ■ prázdniny ■ pospolitost

Komentář:

Děti z druhého stupně odpovídaly na tuto otázku nejčastěji tak, že se těší na nové věci, nejvíce oblečení a technické dárky. Druhá nejčastější odpověď byla, že důvodem k radosti jsou prázdniny, tedy to, že nemusí do školy. Někteří žáci k této odpovědi napsali ještě poznámku, že se těší, až odjedou z domova na hory za lyžováním. Na třetím místě zpravidla uváděli pospolitost členů rodiny, která se na Vánoce sejde a snaha o příjemnou atmosféru. V menším zastoupení pak byly odpovědi dětí, které se těší na dodržování tradic.

8.2 Srovnání výsledků v libereckém a olomouckém kraji

Pro zajímavost a srovnání jsem výzkum své diplomové práce prováděla ve dvou různých krajích České republiky. A sice v kraji libereckém, kde nyní studuji, žiji a učím na základní škole občanskou výchovu a český jazyk. Druhý srovnávaný kraj jsem zvolila olomoucký, protože v tomto kraji jsem se narodila a absolvovala povinnou školní docházku. Ze své vlastní zkušenosti vím, že vnímání nejrůznějších tradic se v těchto krajích liší, a proto jsem se rozhodla pro srovnání oslav vánočních svátků.

Během tohoto srovnání budu vycházet z dotazníků, které jsem rozeslala po jednotlivých základních školách. V některých otázkách se odpovědi příliš nelišily, ale vyskytly se i otázky, kde byl patrný rozdíl v odpovědích.

Jednalo se zejména o dotazy týkající se dodržování tradic. I zde byl samozřejmě rozdíl mezi prvním a druhým stupněm, ale v tomto srovnání krajů, není tento prvek tím důležitým. Uvádím tedy otázky, kde se vyskytlo výrazněji jiné procento odpovědí.

Otázka č. 3: Postí se na Vánoce Vaše rodina?

U této otázky z výsledků vyplynulo, že děti na Moravě více udržují tuto tradici půstu. Více zde převažovaly odpovědi, že půst dodržují pravidelně každý rok a méně dětí odpovědělo, že půst nikdy nedodržovaly. Rozdíl mezi českou a moravskou domácností zde nebyl nijak výrazně markantní, ale i přesto se odpovědi dětí z Moravy a Čech lišily.

Otázka č. 5: Chodíte s rodiči na půlnoční mši?

Zde kladně odpovídaly spíše děti z Moravy. Ty navštěvují mši pravidelně nebo ji alespoň jednou v životě slyšely. Lze tedy proto předpokládat víc pozitivní vztah ke křesťanství a víře.

Otázka č. 7: Zpíváte doma na Vánoce české koledy?

Opět větší procento dětí žijících na Moravě odpovídalo, že tuto tradici dodržují pravidelně.

8.3 Srovnání výsledků z 1. a 2. stupně

Obecně lze říci, že děti na prvním stupni s větším nadšením očekávají příchod Vánoc. Neznamená to pro ně pouze dárky, i přesto, že je nejvíce dětí uvádělo na prvním místě. Vánoce pro ně znamenají i období různých tradic, které vytvářejí onu kouzelnou atmosféru.

Na rozdíl od dětí na druhém stupni se tyto žáci více rozepisovali při osmé otevřené otázce. Z toho tedy vyplývá, že důvodů, proč se těší na Vánoce je skutečně mnoho. V grafu jsem pak zaznamenala ty odpovědi, které byly nepočtenější. Ale děti psaly mnohdy krásná souvětí o tom, jak jsou vánoční svátky nádherné, plné klidu a pohody a jak se těší na své příbuzné.

Oproti tomu děti na druhém stupni již nevnímaly Vánoce po duchovní stránce, ale spíše vypočítavě. Znamenají pro ně nové věci, někdo je obdaruje, nemusí chodit do školy a plnit žádné povinnosti, rodiče jsou na ně hodní, protože chtějí vytvořit atmosféru pohody a klidu.

Při osmé otevřené otázce uváděly tedy tyto důvody, proč se těší na Vánoce. Nechyběla samozřejmě pospolitost, protože hodně dětí žije v současné době v rozvedených rodinách a Vánoce jsou důvodem setkat se s oběma rodiči.

Již ale chyběla radost a nadšení z vánočních tradic a atmosféry. Projevil se zde tedy i jasný věkový rozdíl a nastupující puberta u dětí na 2. stupni základních škol.

Přesto ale lze obecně říci, že děti se na Vánoce těší a vnímají je pozitivně.

8.4 Závěrečné vyhodnocení výsledků průzkumu

Díky průzkumu na základních školách se podařilo dojít k několika výsledným postřehům:

- děti si příliš nespojují Vánoce s biblickým příběhem o narození Ježíše Krista
- Vánoce jsou pro ně spíše obdobím, kdy se rodina sejde a oslavují se vánoční svátky bez nějaké spojitosti s křesťanstvím
- tradice dodržují spíše děti na prvním stupni základních škol
- děti se na Vánoce těší především z důvodů, které jim předkládá komerční společnost. Tedy na nové věci, které o svátcích dostanou. Tuto skutečnost uvedlo na prvním místě největší procento dětí
- dodržování tradic se v některých bodech lišilo v olomouckém kraji, kde je kladen na vánoční tradice větší důraz a více dětí se s nimi během svého dětství setkalo

Závěr

Vánoce mají v českých rodinách a zvláště pak u dětí své nezastupitelné místo. Současná společnost Vánoce sice i nadále přetváří vzhledem k tomu, jak se sama posouvá vpřed, ale i přesto se některé starobylé zvyky i nadále udržují.

Děti nemají příliš povědomí o tom, že by Vánoce měly spojovat s křesťanstvím. Většina zná příběh o narození Ježíše Krista, ale vánoční oslavy s tím příliš nespojují. Vánoce pro ně zůstávají svátky pohody, klidu a rodinné pospolitosti. Těší se na nové dárky, na tradice, které budou dodržovat, ale křesťanská zvěst zde příliš přítomna není.

Mezi dětmi prvního a druhého stupně je patrný rozdíl ve vnímání Vánoc. Mladší děti chápou Vánoce pozitivně i po duchovní stránce, děti vyššího věku pak už spíše materiálně.

Jsem velice ráda, že jsem mohla toto téma zpracovat a vyhodnotit daný výzkum. Chápu to jako přínos pro mou pedagogickou praxi, kdy vyučuji na základní škole občanskou výchovu. Právě na druhém stupni je samostatné téma věnované problematice Vánoc. Zde je tedy třeba, aby se děti dozvěděly, odkud k nám Vánoce přišly a proč je vlastně slavíme.

Paradoxem je, že děti považují Vánoce za krásný svátek, na který se těší a očekávají jeho příchod, ale dále už příliš netuší, proč jsou vlastně na Vánoce všude jesličky, proč existuje půlnoční mše a kdo je to ten Ježíšek, co jim nosí večer dárky.

Je tedy třeba, aby se děti ve škole vzdělávaly i v této oblasti, aby znaly původ a význam křesťanských Vánoc, jejich poselství a samy si pak mohly zvolit, jakým způsobem budou tyto kouzelné svátky slavit.

Použitá literatura a prameny

ADAM, Adolf. Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1998. 325 s. Ediční řada teologie. ISBN 80-7021-269-1.

Bible : překlad 21. století. Vyd. 1. Praha: Biblion, 2009. ISBN 978-80-87282-00-7

CASSIRER, Ernst. Esej o člověku. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1977. 386 s.

České vánoce : Umění. Poesie. Tradice. 1. vyd. Praha: Lidové demokracie, 1957. 87 s.

FROLEC, Václav. Vánoce v české kultuře. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1988. 439 s.

HERYNEK, Petr. České Vánoce. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 159 s. ISBN 80-247-0760-8

KUNETKA, František. Liturgický rok ve slavení církve. 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1995. 35 s.

NĚMCOVÁ, Božena. Babička. Český Těšín: Agave, 2002. 214 s. ISBN 80-86160-67-X

NEWHOUSE, Flower Arlene Sechler. Tajomstvo vianoc vo svetle ducha. [Nové Jirny]: Aurea, 1991. 75 s. ISBN 80-855-37-00-1.

NOVOTNÝ, Adolf et al. Biblický slovník: A - P. 3. vyd. [1]. Praha: Kalich, 1992. 769 s. ISBN 80-7017-528-1.

RICHTER, Klemens. Liturgie a život: smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení. Vyd. 2., rozš. Praha: Vyšehrad, 2003. 293 s. ISBN 80-7021-575-5.

ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. Vánoce : původ, zvyky, koledy, hry a náměty. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2004. 117 s. ISBN 80-7346-033-5.

ŠRŮTKOVÁ, Jana. Jak vypadaly Vánoce před 100 lety. Mladá fronta Dnes, 23.12.2005, roč. 16, č. 299, s. 5-9.

Uhlíř, Jiří. Od středověkého narození k lidovým jesličkám. Třebíč: Arca JiMfa, 1994.

Vánoce : (malé povídaní o velkých dnech). 1. vyd. Praha: Agentura Krigl, [2008]. 103 s. ISBN 978-80-86912-24-0

Vánoce? Nejslavnější narozeniny, míní farářka. Mladá fronta Dnes, 23.12.2004, roč. 15, č. 298, s. 13.

Vánoce : původ, zvyky, koledy, hry a náměty. Vyd. 3. Olomouc: Rubico, 2008. 119 s. Dostupné na internete: . ISBN 978-80-7346-090-7

VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 286 s., ISBN 80-85983-81-8

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje*. České Budějovice: Dona, 1991.

V září vánočního stromku, In Sborník poesie i prosy o vánočním stromku a příručka k slavnostem stromečkovým. Brno: Ústřední rada Orla čs., 1927. 379 - [XII] s. Orelská osvěta ; 9.

ZEMAN, Jiří. Hoj ty Štědrý večere, aneb, Jak se slavily Vánoce ve staré Praze. Vyd. 1. Třebíč: Akcent, 2007. 117 s. ISBN 978-80-7268-458-8.

Dostupné z: <http://www.jahni.cz> [online]

Dostupné z: <http://www.wikipedie.cz> [online]

Dostupné z: <http://www.radio.cz/cz/clanek/74098> [online]

Dostupné z: <http://www.ceske-tradice.cz> [online]

Přílohy

Dotazník

Dobrý den, jmenuji se Pavla Bendová a studuji Pedagogickou fakultu Technické univerzity v Liberci. Zpracovávám diplomovou práci na téma „Význam křesťanských Vánoc pro současné děti“. Touto cestou bych Vás chtěla požádat o vyplnění níže uvedeného dotazníku a zaslání jej zpět v co nejkratší možné době. Dotazník je anonymní a bude použit pouze v rámci mého výzkumu. Předem děkuji za Vaši ochotu a spolupráci.

Návod pro vyplnění dotazníku: Ke každé otázce přiřadte pouze jednu z nabízených odpovědí. Odpověď označte křížkem nebo ji zakroužkujte.

Naše škola se nachází v kraji:

1. Znáš biblický příběh o Ježíši Kristovi?

- a) ne, nikdy jsem ho neslyšel/a
- b) ano, znám. Ježíš se dle něj na Vánoce narodil
- c) ano, znám. Ježíš dle něj na Vánoce zemřel.

2. Víš, které postavy jsou nejčastěji zobrazovány v betlémě?

- a) ne, betlém podrobněji neznám
- b) ano, jsou to Marie, Ježíš a Herodes
- c) ano, jsou to Marie, Ježíš a Josef

3. Postí se na Vánoce vaše rodina?

- a) ano, pravidelně každý rok
- b) ne, tento zvyk nedodržujeme
- c) jen občas, spíše velice nepravidelně

4. Kdo ve vaší rodině dle tradice nosí dárky?

- a) Ježíšek
- b) Santa Claus
- c) někdo úplně jiný

5. Chodíte s rodiči na půlnoční mši?

- a) nikdy jsem tam nebyl/a
- b) byl/a jsem tam jen párkrát
- c) chodíme každý rok

6. Jíte podle tradice k večeři rybu?

- a) ano, tuto tradici dodržujeme
- b) ne, na Vánoce ryby nejíme
- c) máme více chodů

7. Zpíváte doma na Vánoce české koledy?

- a) ano, každý rok pravidelně
- b) ne, tento zvyk nedodržujeme
- c) spíše jen občas, nepravidelně

8. Těšíš se na Vánoce? Pokud ano, napiš proč.

.....

.....

.....

.....

.....